

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anton Holmgren

Vad kan försäkras?

En utredning av det försäkringsrättsliga begreppet lagligt intresse, med fokus på administrativa sanktionsavgifter

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Eva Lindell-Frantz

Termin för examen: VT2018

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
SUMMARY	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod	7
1.5 Material	8
1.6 Disposition	10
2 BEGREPPET LAGLIGT INTRESSE	11
2.1 Allmänt om försäkringar	11
2.2 Ansvarsförsäkring	11
2.3 GFAL	13
2.3.1 Allmänt	13
2.3.2 Begreppet lagligt intresse i GFAL 35 §	13
2.4 FAL	15
2.4.1 Allmänt	15
2.4.2 Begreppet lagligt intresse i nu gällande rätt	16
2.4.2.1 Allmänt	16
2.4.2.2 Förarbetenas behandling av regeln om lagligt intresse	17
2.4.2.3 Tvingande verkan	18
2.4.2.4 Lagligt eller rättsstridigt intresse	18
2.4.2.5 Förhållandet till pactum turpe	19
2.4.3 Ytterligare bestämmelser i FAL som rör (o)laglighet	20
2.5 God försäkringsstandard	21
2.6 Praxis	22
2.6.1 Nämnd- och domstolspraxis	22
2.6.2 Finansinspektionens uppfattning	23
2.7 Analys	24

3	PRINCIPEN OM OGILTIGHET FÖR AVTAL I STRID MOT LAG ELLER GODA SEDER	28
3.1	Allmänt om principen	28
3.2	Praxis	29
3.3	Goda seder	31
3.4	AvtL 33 §	32
3.5	Analys	34
4	ADMINISTRATIVA SANKTIONSAVGIFTER	36
4.1	Allmänt om sanktionsavgifter i svensk rätt	36
4.2	Sanktionsavgifter i ett EU-rättsligt sammanhang	38
4.2.1	Dataskyddsförordningen	38
4.2.1.1	Allmänt	38
4.2.1.2	Syfte	38
4.2.1.3	Funktion	38
4.2.1.4	Administrativ sanktionsavgift i dataskyddsförordningen	39
4.2.1.5	Dataskyddsförordningen i Sverige	41
4.2.2	Andra administrativa sanktionsavgifter	42
4.3	Analys	44
5	AVSLUTANDE KOMMENTAR	48
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	50
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

Sammanfattning

Av försäkringsavtalslagen, FAL, 6 kap. 1 § framgår att bara lagliga intressen kan försäkras. Den här uppsatsen syftar till att genom en rättsdogmatisk metod utreda vilken innebörd begreppet *lagligt* intresse har. Fokus ligger på att undersöka hur administrativa sanktionsavgifter enligt EU:s nya dataskyddsförordning bör behandlas i svensk försäkringsrätt och om det är möjligt att försäkra sig mot risken att åläggas sådana avgifter.

Dagens bestämmelse i FAL bygger på ett liknande stadgande i den gamla försäkringsavtalslagen, GFAL. Varken den lagen eller förarbetena till FAL eller GFAL ger dock några klara besked om vad som ska rymmas inom begreppet lagligt intresse. I dag är ansvarsförsäkringar relativt okontroversiella, trots att dessa täcker en kostnad som grundas på ett rättsstridigt handlande, nämligen skadestånd. Även andra sorters ekonomiska sanktioner som är tänkta att verka preventivt, såsom diskrimineringsersättning, är i dag möjliga att försäkra. Det står klart att skadestånd utgör ett lagligt intresse medan böter inte gör det. Någon definitiv koppling mellan stadgandet om lagliga intressen och straffrättsliga bestämmelser finns däremot inte. Av domstolsavgöranden framgår att intressen med viss kriminell anknytning inte per automatik anses vara olagliga intressen. Uttalanden i motiven och i doktrin talar dock för att FAL:s bestämmelse är ett uttryck för den allmänna principen om att avtal i strid med lag eller goda seder är ogiltiga (*pactum turpe*).

Vilka sorters avtal som träffas av principen om *pactum turpe* är inte helt klart. Det är framförallt problematiskt vad som ska förstås med goda seder och god moral. Det finns mycket lite praxis på området och vad som är goda seder skiftar antagligen beroende på vem som tillfrågas. Svensk rätt förefaller dock ha en relativt pragmatisk inställning till avtal som innehåller tvivelaktiga villkor, och de avvisas inte rakt av. På grund av goda seders oklara innebörd ger principen om *pactum turpe* liten praktisk ledning när det gäller att bedöma lagliga och försäkringsbara intressen enligt FAL.

Sanktionsavgifter förekommer på flera håll i svensk rätt och liksom dataskyddsförordningens administrativa sanktionsavgifter utgör de inte någon straffrättslig påföljd. Icke desto mindre utgör de en sanktion på ett felaktigt beteende. I fallet med dataskyddsförordningen är det överträdelser av bland annat dess regler om personuppgiftbehandling som kan föranleda att höga administrativa sanktionsavgifter åläggs. Något uppsåtligt eller oaktsamt handlande behöver dock inte förekomma utan ansvaret är så att säga strikt. Vidare ska en rad konkreta omständigheter beaktas av tillsynsmyndigheten vid bestämmandet av avgiftens storlek.

I uppsatsen konstateras att på det hela taget är rättsläget rörande begreppet lagligt intresse oklart och att ett klargörande av dess innehåll vore önskvärt. Dock finns det förmodligen redan i dag utrymme i svensk rätt att under vissa omständigheter acceptera försäkring av administrativa sanktionsavgifter.

Summary

According to the Swedish Insurance Contracts Act (FAL) 6 chapter 1 §, only legal interests can be insured. By using a legal dogmatic method, this essay seeks to examine the significance of the term *legal* interest. This paper is especially focused on investigating how administrative fines, pursuant to the new EU General Data Protection Regulation (GDPR), should be treated in Swedish insurance law, and the possibility to have an insurance against the risk of having such fines imposed.

The current regulation in FAL builds on similar provisions in the antecedent Insurance Contracts Act (GFAL). Neither GFAL, though, nor the preparatory documents for FAL or GFAL clarify what the term legal interest entails. Nowadays, liability insurances are a relatively uncontroversial phenomenon, despite the fact that they cover a cost incurred from unlawful acts, i.e. tort. Other kinds of costs that are meant to be encumbering, like discrimination compensation, are also possible to insure. It is clear that tort constitutes a legal interest whereas fines do not. Any clear link, however, between the provision about legal interest and criminal law does not exist. Some cases show that interests with certain criminal ties are not necessarily considered to be illegal. Statements in FAL's preparatory documents and in the legal scholarship, however, support the idea that the provision in FAL embodies the general principle that contracts in breach of law or good morale are null and void (*pactum turpe*).

What types of contract that are affected by the immoral contracts principle is not totally clear. This is mainly due to the difficulties in conceptualizing good practice and good morale. The precedence on the topic is limited and what good practice is, probably differs depending on who is asked. Swedish law appears to have a relatively pragmatic approach to contracts containing dubious clauses and these contracts are not immediately rejected by the courts. Due to the ambiguous meaning of good practice and good morale, the principle of *pactum turpe* provides little practical guidance on determining legal and insurable interests in line with FAL.

Sanction fees exist in different bodies of Swedish law and do not, just like the GDPR's administrative fees, constitute a criminal sanction. They are, nevertheless, a sanction on inappropriate behavior. In the case of the GDPR, breaches of the regulations on the processing of personal data can warrant high administrative fines. Intentional or careless acting is not required, due to the strict liability formulation. Furthermore, there are several other circumstances that are to be considered by the supervisory authority when deciding on the size of the administrative fine.

This essay concludes that the legal position on the term legal interest to a large extent is unclear and that an elucidation in terms of its content is desirable. Insurance against administrative fines under some circumstances, however, is probably acceptable under current applicable law.

Förord

Tack till min familj för uppbackning och hejarop.

Tack till Veronica, Karl och Victor för genomläsning och värdefulla synpunkter.

Tack till Juridiska fakultetens biblioteks hjälpsamma och tålmodiga personal.

Tack till Eva för utomordentlig handledning.

Tack till Amelie för gemensam kamp.

Förkortningar

AK	Avgörande från Ankenævnet for Forsikring (Danmark)
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Dataskyddsförordningen	Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG
Ds	Departementsserien
EUF-fördraget	Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt
FAL	Försäkringsavtalslag (2005:104)
FI	Finansinspektionen
FRL	Försäkringsrörelselag (2010:2043)
FRF	Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling
GFAL	Lag (1927:77) om försäkringsavtal
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk tidskrift
KFL	Konsumentförsäkringslag (1980:38)
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NOU	Norges offentlige utredninger
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I det moderna samhället spelar möjligheten för både enskilda personer och företag att teckna försäkring en viktig roll. Ett försäkringsavtal handlar enkelt uttryckt om att försäkringstagaren betalar en premie till ett försäkringsbolag för att bolaget ska stå risken att en viss oförutsedd händelse realiserar. Mot betalning erhåller alltså försäkringstagaren i gengäld trygghet om något oväntat skulle inträffa. I avtalet och försäkringsvillkoren anges vilka risker den aktuella försäkringen täcker och eventuella undantag från dessa.

Försäkringsverksamhet bedrivs kommersiellt och försäkringsbolagen leds (oftast) med ett vinstsyfte. I försäkringsavtalslagen (2005:104), FAL, finns tvingande regler som försäkringsbolagen har att rätta sig efter. Reglerna syftar till att skydda försäkringstagaren, som typiskt sett är den svagare parten i avtalsförhållandet. Bestämmelserna i FAL rör till stor del själva avtalsförhållandet mellan försäkringstagaren och försäkringsbolaget. Lagbestämmelser om försäkringsprodukten är däremot betydligt mindre förekommande och bolagen är i princip fria att själva välja vilka risker de önskar försäkra och vad försäkringen ska kosta. Detta brukar kallas för produktfrihetsprincipen.¹

I och med att samhället förändras och utvecklas uppkommer nya företeelser och risker som inte täcks av befintliga försäkringar. Försäkringsbolagen har i linje med produktfrihetsprincipen möjlighet att anpassa sina försäkringslösningar efter den nya efterfrågan på försäkringsskydd, förutsatt att de tvingande reglerna i FAL efterlevs. En risk som fler företag i framtiden kan tänkas vilja försäkra sig mot uppkommer med anledning Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG. I den här uppsatsen benämns sagda förordning dataskyddsförordningen, men den är också allmänt känd som GDPR. Dataskyddsförordningen ska tillämpas från och med den 25 maj 2018 och föreskriver bland annat hur personuppgifter ska behandlas. Enligt förordningen kan den som bryter mot dess bestämmelser åläggas administrativa sanktionsavgifter. Dessa avgifter kan vara mycket höga och felaktig behandling av personuppgifter riskerar alltså att leda till stora kostnader för exempelvis företag och andra som handskas med personuppgifter i sin verksamhet.

En försäkring där ett försäkringsbolag åtar sig att betala administrativa sanktionsavgifter som åläggs dess försäkringstagare kan tänkas ha vissa likheter med den i dag vanligt förekommande ansvarsförsäkringen. Idén bakom en ansvarsförsäkring är att den försäkrade skyddar sig mot ett eventuellt skadeståndsanspråk som kan riktas mot honom eller henne. Viktiga

¹ Bengtsson, B., *Försäkringsavtalsrätt*, s. 129.

skillnader finns dock mellan skadestånd och administrativa sanktionsavgifter, och sanktionsavgifterna kan också liknas vid böter i flera avseenden. Det är inte helt klart hur administrativa sanktionsavgifter bör behandlas i svensk försäkringsrätt och huruvida det är förenligt med svensk rätt att försäkra sig mot dem.

1.2 Syfte och frågeställningar

Enligt FAL 6 kap. 1 § kan försäkringsersättning bara lämnas för lagliga intressen. Syftet med den här uppsatsen är att utreda vad som är ett *lagligt* intresse enligt bestämmelserna i FAL, samt var gränsen går mellan ett lagligt och icke lagligt intresse.² Eftersom ett försäkringsavtal är en särskild form av ett civilrättsligt avtal undersöks också en eventuell skillnad mellan FAL:s bestämmelser om lagligt intresse, å ena sidan, och allmänna civilrättsliga principer om avtals ogiltighet, å andra sidan. För att konkretisera vad som kan utgöra ett lagligt intresse fokuserar uppsatsen på de administrativa sanktionsavgifter som kan åläggas enligt dataskyddsförordningen. I uppsatsen kommer därför också att studeras vad administrativa sanktionsavgifter i förordningens mening innebär och hur de bör behandlas i ett svenskt försäkringsrättsligt sammanhang.

För att uppnå ovanstående syfte utgår jag ifrån följande frågor.

- Vilken innebörd har begreppet *lagligt* intresse i FAL?
- Hur förhåller sig begreppet lagligt intresse till allmänna avtalsrättsliga principer om ogiltighet för avtal som strider mot lag eller goda seder (*pactum turpe*)?
- Med hänsyn till att det enligt FAL endast går att försäkra lagliga intressen, är det möjligt att teckna försäkring mot administrativa sanktionsavgifter?

1.3 Avgränsningar

I uppsatsen ligger fokus på den civilrättsliga delen av innebörden av lagligt intresse i försäkringsssammanhang. Med detta avses framför allt avtalet och förhållandet mellan en försäkringstagare och ett försäkringsbolag. Offentlig-rättsliga, det vill säga näringsrättsliga och försäkringsrörelserättsliga, aspekter berörs mera perifert. Exempelvis kommer de eventuella följderna som skulle kunna drabba ett försäkringsbolag som meddelar försäkring för ett olagligt intresse inte att utredas närmare. Även straffrättsliga perspektiv på vad som utgör ett lagligt respektive icke lagligt intresse behandlas endast översiktligt.

Det är huvudsakligen *lagligheten* av ett intresse som utreds i uppsatsen och inte intressebegreppet som sådant. Vad som utgör ett intresse är i sig komplicerat och några närmare studier av detta ryms inte i uppsatsen.³ Vidare utgår

² I uppsatsen och i doktrin benämns ett icke lagligt intresse också olagligt intresse.

³ Jfr. Utterström T., FAL 6 kap. 1 §, Karnov 2017-07-01 (besökt 2017-11-15).

uppsatsen från företagsförsäkringar och tar endast undantagsvis hänsyn till de särskilda regler som gäller för konsumentförsäkringar.

Uppsatsen behandlar försäkringar och försäkringsbolag som faller inom FAL:s respektive försäkringsrörelselagens (2010:2043), FRL, tillämpningsområde. Som det ska visa sig nedan kan just FAL:s bestämmelse om lagligt intresse vara avgörande för huruvida en försäkringsliknande verksamhet ska omfattas av tillståndsplikten i FRL eller ej. Med bakgrund mot detta blir det relevant att också uppmärksamma dessa verksamheter i uppsatsen. Kommerciella och försäkringstekniska aspekter berörs ej i uppsatsen.

Allmänna avtalsrättsliga principer om ogiltighet när ett avtal strider mot lag eller goda seder ska analyseras generellt men med utgångspunkt i FAL:s bestämmelse om lagligt intresse. Det innebär att aspekter som visserligen handlar om avtals ogiltighet men som helt saknar bäring på lagligt intresse inte berörs i uppsatsen. Rättsföljden när ett avtal anses strida mot lag eller goda seder är normalt att talan avvisas av domstolen. Processrättsliga aspekter lämnas dock i stort utanför uppsatsen.

Lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, AvtL, 36 § handlar om jämkning av oskäligen avtalsvillkor och tar sikte på hur skäligt avtalsinnehållet är i det enskilda fallet i förhållande till avtalets parter. Att utreda AvtL 36 § i förhållande till FAL:s stadgande om lagligt intresse ryms inte inom uppsatsens syfte. Hur den svenska rätten skulle hantera utländska försäkringar mot administrativa sanktionsavgifter ur ett internationellt privaträttsligt perspektiv samt vilken roll ordre public skulle få i sammanhanget berörs inte heller i uppsatsen.

Frågor om hur dataskyddförordningens bestämmelser ska tolkas och tillämpas i svensk rätt faller utanför uppsatsens syfte. Här ska endast beröras hur dess administrativa sanktionsavgifter förhåller sig till den svenska försäkringsrätten. Det är dock nödvändigt att analysera sanktionsavgifternas roll i ljuset av förordningens övergripande syfte och rättsliga sammanhang.

1.4 Metod

Uppsatsens frågeställningar handlar om att utreda gällande svensk rätt och innebörden av ett särskilt begrepp. För att besvara frågeställningarna använder jag mig av juridiska källor, och det är därför lämpligt att också begagna den rättsdogmatiska metoden för att genomföra utredningen. Den rättsdogmatiska metoden innebär att ledning för att besvara de ställda frågorna söks i företrädesvis lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin.⁴ Allmänna rättsgrundsatser och principer kommer också att tas upp. Genom att kritiskt granska dessa källor och jämföra dem med varandra är min avsikt att konkretisera innebörden av lagligt intresse i förhållande till administrativa sanktionsavgifter. Av naturliga skäl kommer fokus att ligga på att identifiera de skiljelinjer som går mellan lagliga och icke lagliga intressen. Som kommer att

⁴ Kleinman, J., ”Rättsdogmatisk metod” i: *Juridisk metodlära* s. 21 ff.

framgå i undersökningen finns relativt lite lagtext och rättspraxis som behandlar ämnet, vilket har medfört att också äldre och numera upphävd lagtext undersöks i uppsatsen. Jag har sökt i flera olika rättsdatabaser efter fall om *lagligt* intresse, men dessvärre har det visat sig att praxis på området är mager. De fall som är relevanta presenteras i uppsatsen.

Bristen på lagregler och praxis får också till följd att en stor del av utredningen bygger på förarbetsuttalanden och framför allt den juridiska litteraturen. Detta ger särskild anledning att vara vaksam och inta en kritisk hållning. Förarbeten har visserligen en stark ställning som rättskälla i Sverige, men någon bundenhet till uttalanden i motiven föreligger inte. Förarbetena är inte ensamt avgörande för hur en lagregel ska tolkas, men de är däremot vanligen rika på information och upplysningar som underlättar förståelsen av lagen.⁵ Den vägledning förarbetena kan ge och de resonemang som framförs i dessa utgör ett betydelsefullt underlag vid utredandet av gällande rätt. Samma sak kan sägas gälla för doktrin i allmänhet, som också kan vara mycket belysande men som inte har något annat värde i sig än kraften i de argument som framförs.⁶ På grund av tidigare skandinaviskt samarbete inom obligationsrätten beaktar jag också norsk och dansk doktrin. Detta gäller inte minst i förhållande till lagen (1927:77) om försäkringsavtal, GFAL, vilken var föregångare till nuvarande svenska FAL. GFAL hade en närmast identisk lydelse i Sverige som i våra grannländer. Också här är det dock viktigt att vara uppmärksam. Visserligen har vi en gemensam rättstradition i Skandinavien men det betyder inte att skillnader inte föreligger våra länder emellan. Även om den rättsdogmatiska metoden huvudsakligen används för att utreda det oklara rättsläget, kommer jag också när det är relevant att i analysdelarna kritisera resultaten av undersökningen och påpeka de brister jag menar mig finna. I detta avseende är det därför bättre att benämna metoden som rättsanalytisk.⁷

Dataskyddsförordningen är en EU-förordning och är därmed direkt tillämplig i svensk rätt enligt art. 288 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, EUF-fördraget. Eftersom uppsatsen inte syftar till att i någon vidare utsträckning analysera dataskyddsförordningen som sådan, utan att se till hur vissa av dess delar förhåller sig till den svenska civilrätten, kommer den rättsdogmatiska metoden att tillämpas även här.⁸ Förordningen, som är mycket omfattande, kommer att redogöras för översiktligt med fokus på de delar som rör administrativa sanktionsavgifter.

1.5 Material

Materialet som ligger till grund för uppsatsen utgörs som nämnts ovan av de allmänt vedertagna rättskällorna. Bland författningarna är FAL den mest centrala. Lagen bygger i vissa delar på GFAL som därför också kommer att studeras. FRL behandlas till viss del. Lagen innehåller offentlighetsrättsliga

⁵ Jfr Lehrberg, B., *Praktisk juridisk metod* s. 149 f. och s. 160 f.

⁶ Kleineman s. 28.

⁷ Jfr Sandgren, C., *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation* s. 45 ff.

⁸ Jfr *ibid.*, s. 43.

bestämmelser men har även vissa beröringspunkter med de civilrättsliga regler som är relevanta för uppsatsen. Dessutom kommer AvtL att lyftas fram. De omfattande förarbetena till FAL, GFAL och AvtL kommer att granskas.

Praxis från Högsta domstolen, HD, förekommer i uppsatsen, men är dessvärre relativt begränsad. Det är framför allt rättsfall med koppling till ovan nämnda lagar som studeras samt rättsfall rörande ogiltighet när avtal strider mot lag eller goda seder. Beslut från underinstanser och myndigheter uppmärksammas mer som belysande exempel än som auktoritativa argument för vad som ska anses utgöra gällande rätt.

Inom försäkringsrättslig doktrin är Hellner och Bengtsson de mest framträdande författarna. Den senare jämför till och med Hellners *Försäkringsrätt* med olika lagmotiv som rättskälla.⁹ Annan litteratur förekommer givetvis också, men utbudet av doktrin är litet jämfört med det på andra rättsområden. En serie debattartiklar i Juridisk tidskrift 2014–15 om försäkring av administrativa sanktionsavgifter i förhållande till ett då aktuellt EU-direktiv¹⁰ förtjänar också att uppmärksammas. Vidare förekommer allmän avtalsrättslig doktrin, här kan nämnas Adlercreutz och Ramberg.

De skandinaviska länderna har mycket gemensamt vad gäller försäkringsrätt, framför allt historiskt sett. Följaktligen beaktas också en hel del dansk och norsk doktrin i uppsatsen.

En stor del av materialet som används i uppsatsen är förhållandevis gammalt. Det gäller både förarbeten och doktrin. Exempelvis är senaste upplagan av Hellners *Försäkringsrätt* från 1965. Anledningen till att detta material utgör ett så pass viktigt underlag till uppsatsen är att innebörden av lagligt intresse inte är särskilt omskrivet. Att det råder brist på auktoritativa och aktuella källor är för övrigt något som gäller för försäkringsrätt överlag.¹¹ Visserligen kan den omständigheten att källorna är gamla medföra en risk för att de minskat i relevans, något som är viktigt att ha i åtanke, men samtidigt gäller flera av de principer som kan kopplas till GFAL fortfarande.¹² Vad gäller regleringen avseende vilka intressen som är försäkringsbara har den nya FAL inte inneburit några större förändringar i jämförelse med GFAL. Äldre praxis och doktrin bör därför fortfarande i hög grad vara relevant.

I avsnittet om sanktionsavgifter kan när det gäller svensk rätt Warnling-Nereps *Sanktionsavgifter – särskilt i näringsverksamhet* framhållas. Även om arbetet nu är några år gammalt ger det en bra och överskådlig bild av rättinstitutet sanktionsavgifter i Sverige. Vad gäller de administrativa sanktionsavgifter som stadgas i dataskyddsförordningen är förordningen i sig den primära

⁹ Bengtsson, B., *Försäkringsavtalsrätt*, s. 25.

¹⁰ Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/36/EU av den 26 juni 2013 om behörighet att utöva verksamhet i kreditinstitut och om tillsyn av kreditinstitut och värdepappersföretag, om ändring av direktiv 2002/87/EG och om upphävande av direktiv 2006/48/EG och 2006/49/EG

¹¹ Bengtson, B., *Försäkringsavtalsrätt* s. 25.

¹² Jfr *ibid.*, s. 24 och s. 306.

källan. Det svenska betänkandet SOU 2017:39 ”Ny dataskyddslag: Kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning” bidrar också till att ge en bild av förordningens innehåll och kommande betydelse.

1.6 Disposition

Uppsatsen är upplagd enligt den ordning som följer av frågeställningarna. Efter det inledande kapitlet följer kapitel två som undersöker begreppet lagligt intresse enligt FAL och GFAL samt därmed sammanhängande förarbeten och doktrin. Kapitlet inleds med en översiktlig beskrivning av försäkringar i allmänhet varefter en särskild del ägnas åt ansvarsförsäkringar. Här redogörs för vad dessa traditionellt täcker, samt för de argument som framfördes när ansvarsförsäkringar som omfattar försäkringstagarens skadeståndsansvar lanserades. Som ovan nämnts finns begränsat med belysande praxis gällande lagligt intresse och det är ett medvetet val att redovisa de få fall som finns under en egen rubrik. Sist i kapitlet presenteras en analys av det framlagda materialet.

I tredje kapitlet utreds när ett avtal blir ogiltigt för att det strider mot lag eller goda seder enligt allmänna civilrättsliga principer och hur detta förhåller sig till lagligt intresse. AvtL 33 § behandlas översiktligt i syfte att belysa eventuella kopplingar mellan den bestämmelsen och FAL:s stadgande om lagligt intresse. För tydlighets skull presenteras den sparsamt förekommande praxisen också i detta kapitel under en egen rubrik. Liksom föregående kapitel avslutas även detta med en analys av vad som framkommit.

I kapitel fyra behandlas sanktionsavgifter rent allmänt i svensk rätt medan dataskyddsförordningens stadganden om administrativa sanktionsavgifter står i fokus. De administrativa sanktionsavgifternas syfte och betydelse granskas i förhållande till deras rättsliga sammanhang. I kapitlets avslutande analys diskuteras administrativa sanktionsavgifter i ljuset av de resultat som presenterats i kapitel två och tre.

I uppsatsens femte och sista kapitel sammanställs resultatet av analyserna som gjorts löpande samt de slutsatser som dragits, och svaren på uppsatsens frågeställningar presenteras tillsammans med en avslutande kommentar.

2 Begreppet lagligt intresse

2.1 Allmänt om försäkringar

Den nu gällande författningen om försäkringar, FAL, reglerar huvudsakligen två typer av försäkringsavtal: de om skadeförsäkring och de om personförsäkring.¹³ För avtal om skadeförsäkring respektive personförsäkring gäller olika regler, vilket är tydligt enligt den struktur som finns i FAL. Lagen omfattar endast enskild försäkring, vilket innebär att offentlig försäkring, som till exempel socialförsäkring, faller utanför dess tillämpningsområde.¹⁴

Inom skadeförsäkringsbegreppet ryms enligt FAL 1 kap. 1 § försäkring mot ekonomisk förlust genom sakskada, ersättningskyldighet eller ren förmögenhetsskada i övrigt. Exempel på sådana försäkringar är inbrotts-, maskin- och bilförsäkring.¹⁵ Som framgår av FAL 1 kap. 1 § gäller skadeförsäkringsreglerna också för försäkring som täcker ett ersättningsansvar, det vill säga att också ansvarsförsäkringar omfattas av reglerna om skadeförsäkring. Regeln om att ersättning endast lämnas för lagliga intressen gäller för skadeförsäkringar och finns i FAL 6 kap. 1 §. I det här uppsatskapitlet studeras begreppet lagligt intresse både i nu gällande författning och enligt tidigare bestämmelser.

2.2 Ansvarsförsäkring

Ansvarsförsäkringen är en skadeförsäkring med en speciell karaktär. När man ansvarsförsäkrar sig innebär detta att man försäkrar sig mot risken att bli skadeståndsskyldig gentemot någon annan.¹⁶ Jämfört med andra typer av skadeförsäkringar är ansvarsförsäkringar utanför sjörätten ett relativt nytt fenomen som slog igenom först under slutet på 1800-talet.¹⁷ Inledningsvis betraktades försäkringsformen med viss skepsis eftersom den fritar den som genom eget vållande ådrar sig skadeståndsskyldighet från att själv betala ersättningen.¹⁸ Särskilt i förhållande till privatpersoner ansågs ansvarsförsäkringen som ett sätt att dra sig undan ansvar för skador som skadevällaren borde stå för själv, eller ”som en sorts lyxförsäkring för den som ville skydda sig mot konsekvenserna av sin ’drullighet’”.¹⁹ I debatten om ansvarsförsäkringens utbredning i Sverige framhölls att den hade en negativ inverkan på skadestandsreglernas preventiva funktion, eller med andra ord att den försäkrade slutade iakttasaktsamhet.²⁰ I förhållande till den då relativt nya obligatoriska trafik-

¹³ Jfr. FAL 1 kap. 1 § och 2 §.

¹⁴ Bengtsson, B., *Försäkringsrätt: några huvudlinjer* s. 11.

¹⁵ *Ibid.*, s. 13.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Hellner, J., *Försäkringsrätt* s. 389.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Hellner, J. och Radetzki, M., *Skadeståndsrätt* s. 174.

²⁰ Hellner, J., *Försäkringsrätt* s. 389.

försäkringen frågar sig Lundstedt hur detta kan gå ihop med skadeståndstvängets preventiva funktion. Han besvarar själv frågan: ”Det går alldeles icke ihop därmed!”²¹ När han uttalade detta år 1935 var ansvarsförsäkringen fortfarande i sin linda men vid antagandet att man genom försäkring kunde skydda sig mot alla former av skadeståndsanspråk framhåller Lundstedt följande.

”När nu ansvarighetsförsäkring i hittills förekommande skala icke lett till några *socialt påtagliga* olägenheter, så giver detta ingalunda någon anledning till underskattning av den sociala betydelsen av skadeståndstvängets prevenerande funktion utan endast till reflexionen, att den irrationella anordning, som institutet ifråga innefattar, tillsvidare har en så begränsad omfattning att dess olägenheter icke allmänt förspors [erfarits].”²²

I dag är inställningen till ansvarsförsäkringar en annan. Det står klart att ansvarsförsäkringens uppgift länge ansågs vara att ge försäkringstagaren ett skydd.²³ Så är fallet givetvis fortfarande, men numera gör en annan uppfattning sig också gällande, nämligen att den även förbättrar den skadelidandes möjligheter att faktiskt få ut ersättning. Nuförtiden är ansvarsförsäkringen närmast ett oundgängligt komplement till skadeståndsreglerna.²⁴ Därmed inte sagt att ansvarsförsäkringen är helt okontroversiell i dag. I vissa sammanhang debatteras den fortfarande i förhållande till moral och prevention. Som exempel kan nämnas ansvarsförsäkringar för styrelseledamöter i bolag. Det har hävdats att möjligheten till försäkring kan riskera att luckra upp ledamöternas ansvarskänsla.²⁵ Ett exempel där skadeståndets preventiva syfte är tydligt kan hämtas ifrån diskrimineringslagen (2008:567) 5 kap. 1 §. Här stadgas att när ersättningen bestäms ska särskilt syftet att motverka sådana överträdelser av förbud mot diskriminering och trakasserier beaktas. Även i propositionen framhölls att diskrimineringslagen borde skapa ”förutsättningar för kraftfulla och avskräckande påföljder vid diskriminering”.²⁶ Eftersom andra sanktioner än ekonomisk ersättning vid överträdelse av diskrimineringslagen saknas menade regeringen ”att det är av stor vikt att den påföljd som väljs tydligt markerar att en dubbel funktion ska upprätthållas, dvs. att påföljden utöver att ersätta den kränkning som överträdelsen innebär också ska avskräcka från diskriminering.”²⁷ Icke desto mindre är det både fullt möjligt och vanligt förekommande bland exempelvis kommuner att teckna ansvarsförsäkringar som täcker skyldigheten att betala diskrimineringsersättning. Enligt uppgifter till Sveriges Radio har cirka en tredjedel av Sveriges kommuner en tilläggförsäkring som täcker ett sådant ersättningsansvar.²⁸

²¹ Lundstedt, V., *Culparegeln* s. 125.

²² *Ibid.*, s. 127.

²³ Hellner, J. och Radetzki, M., s. 177.

²⁴ *Ibid.*, s. 174.

²⁵ van der Sluijs, J., ”Moraliska risker vid ansvarsförsäkring – En problemorientering” i: *Studier i försäkringsrätt* s. 236 f.

²⁶ Prop. 2007/08:95 s. 390.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Sveriges radio, ”Fler skolor tvingas betala skadestånd för mobbning”, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6825454>, besökt 2017-11-26.

2.3 GFAL

2.3.1 Allmänt

Flera av dagens bestämmelser i FAL bygger i stora delar på GFAL och därför är stadganden i den äldre lagen fortfarande relevanta vid tolkningen av nu gällande rätt.²⁹ I nya FAL behandlas lagligt intresse i 6 kap. 1 § 1 st. och i propositionen till lagen anges att avsikten är att den regeln ska tolkas på samma sätt som 35 § GFAL.³⁰ Nedan redogörs därför för bestämmelsen i GFAL och därmed sammanhängande doktrin. Eftersom GFAL tillkom i nära samarbete med andra nordiska länder, vilka senare antog en närmast identisk lag, redovisas också ståndpunkter från doktrinen i dessa länder.³¹ I Danmark är motsvarigheten till GFAL med vissa ändringar alltjämt gällande, medan den norska ersatts av en ny försäkringsavtalslag.³²

2.3.2 Begreppet lagligt intresse i GFAL 35 §

GFAL 35 § stadgade att "[t]ill föremål för skadeförsäkring må göras varje lagligt intresse, som kan uppskattas i penningar". Förslaget till GFAL hade författats inom det nordiska obligationsrättsliga samarbetet och nästan identiska lagförslag fanns också i Norge, Danmark och Finland.³³ Den svenska propositionen kommenterade inte särskilt grunden för lagförslagets 35 § och även betänkandet var återhållsamt i sina skäl. Här sades bara att 35 § var i överensstämmelse med bestämmelserna om sjöförsäkring och att skadeförsäkring avsåg försäkring av allt lagligt ekonomiskt intresse.³⁴

I anslutning till 35 § GFAL framhåller Hellner att kravet på att det försäkrade ska representera ett lagligt intresse betyder att den som saknar intresse i ett objekt, eller har ett olagligt intresse, inte kan lida någon egentlig förlust. Därmed har han eller hon inte heller någon rätt till ersättning ur en skadeförsäkring. Regeln ger (jämför 39 §) uttryck för det berikandeförbud som gällde enligt GFAL och som innebar att försäkringstagaren inte skulle tillåtas gå med vinst på sin försäkring.³⁵ Som exempel på någon som saknar intresse ger Hellner den som tecknat en brandförsäkring för sitt hus och sedan säljer huset varefter det brinner upp. Vederbörande saknar då ett intresse i huset och försäkringsbolaget kan med hänvisning till den tvingande regeln om lagligt intresse neka att betala ersättning till den före detta ägaren.³⁶ Hellner anför att

²⁹ Bengtsson, B., *Försäkringsrätt några huvudlinjer* s. 16 ff.

³⁰ Prop. 2003/04:150, s. 438.

³¹ Jönsson, H. och Kjærgaard, L., *Dansk Forsikringsret* s. 59.

³² Lov nr 129 af 15 april 1930 om forsikringsaftaler och Lov om forsikringsavtaler (forsikringsavtaleloven) LOV-1989-06-16-69.

³³ Kungl. Maj:ts proposition 1927 nr 33 s. 74.

³⁴ SOU 1925:21 s. 116.

³⁵ Hellner, J., *Försäkringsrätt* s. 215

³⁶ Hellner, J., *Om försäkringsbara intressen och några därmed sammanhängande frågor* s. 8.

regeln i 35 § också kan beskrivas som ett förbud mot så kallade vadförsäkringar.³⁷ Det vill säga att "[f]örsäkringsersättningen [inte ska utgå] för att bereda försäkringstagaren en vinst om en händelse, vilken som helst, oväntat skulle inträffa, utan för att täcka ett behov".³⁸ Kravet på intresse innebär att det inte är möjligt att teckna försäkring på "någon helt ovidkommande persons egendom" och sedan erhålla ersättning om denna skadas.³⁹

Kravet på laglighet ägnar Hellner inte lika stor uppmärksamhet som han lägger vid intresset som sådant. Han konstaterar att man inte kan försäkra sig mot en förlust som uppkommer genom att man smugglar varor. Kravet innebär dock inte att försäkringsfallet inte får ha koppling till kriminell verksamhet. Det är exempelvis tillåtet att genom en försäkring skydda sig mot att någon annan smugglar. Det är relationen mellan försäkringstagaren och det försäkrade intresset som blir avgörande för huruvida intresset är lagligt eller ej. Att genom en ansvarsförsäkring skydda sig mot följderna av sin egen grova vårdslöshet ansågs inte heller vara olagligt enligt GFAL 35 §.⁴⁰

I dansk doktrin har utvecklats vad som innefattas av att intresset ska vara "lovligt" enligt den danska motsvarigheten till GFAL.⁴¹ Enligt Lyngsø får huvudregeln antas vara att det inte går att teckna försäkring för intresset att undgå straffansvar. Som exempel anger han att det inte går att försäkra sig mot egna fortkörningsböter. Däremot menar han att det är fullt möjligt för en arbetsgivare att teckna försäkring för böter som åläggs denne, men som grundas på en anställds straffbara handlande. Ett exempel är fallet när en åkeriägare åläggs böter p.g.a. en av hans chaufförer har överträtt regler om högsta tillåten lastvikt. Vidare ser Lyngsø inga hinder mot en försäkring som täcker intresset för en parkeringsavgift vid otillåten parkering, så länge det inte rör sig om en straffbar handling. Han medger att det inte är möjligt att dra någon skarp gräns mellan lagliga och olagliga intressen, och att det i slutändan handlar om att göra en skönsmässig bedömning. I sådana fall får den allmänna moraliska uppfattningen i samhället tillmätas betydelse. Viktigt är dock att ha i åtanke att den moraliska uppfattningen i samhället kan skifta över tid.⁴² Samma åsikt framkommer även hos Sørensen som också menar att det i grunden handlar om en moraluppfattning i samhället. Han gör dock en direkt koppling vid tolkning av försikringsaftaleloven 35 § till Danske Lov 5-1-2 om att avtal i strid med lag och "ærbærdhed" inte kan ingås.⁴³ Vidare menar han att det enligt 35 § står klart att exempelvis tjuvgods inte kan försäkras av den som stulit egendomen, eftersom denne inte har rättmätig rådighet och äganderätt till föremålen. Tanken att tjuven kan försäkra sitt tjuvgods har annars diskuterats i den danska doktrinen.⁴⁴ I dansk doktrin har också lyfts fram

³⁷ Hellner, J., *Försäkringsrätt* s. 215.

³⁸ *Ibid.*, s. 13.

³⁹ *Ibid.*, s. 218.

⁴⁰ Jfr. *ibid.*, s. 220.

⁴¹ Lyngsø, P., *Forsikringsaftaleloven* s. 172 ff. och Lov nr 129 af 15 april 1930 om forsikringsaftaler.

⁴² Lyngsø, P., s. 172 ff.

⁴³ Sørensen, I., *Forsikringsret* s. 62. Se också DL 1683-04-15 Danske Lov.

⁴⁴ Sørensen, I., s. 63.

vad som berörs i norska förarbeten, nämligen att det i den konkreta bedömningen av ett intresses laglighet kan läggas vikt vid karaktären på det olagliga förhållandet, hur nära koppling det är mellan det försäkrade intresset och den olagliga omständigheten, samt hur klandervärd den försäkrade varit.⁴⁵ I förhållande just till ansvarsförsäkringar anmärker Sørensen att ersättning av skador orsakade av uppsåtliga och straffbara handlingar som utgångspunkt inte är lagligt. Undantag finns dock när det gäller ansvarsförsäkringar som är obligatoriska enligt lag, då försäkringsbolaget kan ersätta den skadelidande men sedan regressvis kräva betalning från försäkringstagaren. Detta stämmer enligt Sørensen överens med de danska förarbetena till försäkringsaftaleloven i vilka det ansågs vara överflödigt med ett förbud mot försäkringar som täcker böter eftersom ett sådant avtal skulle vara ogiltigt enligt allmänna rättsgrundsatser om avtal som strider mot lag och ärlighet.⁴⁶

Även i senare svensk doktrin har framhållits att regeln i GFAL 35 § kan jämföras med den allmänna civilrättsliga principen om pactum turpe, det vill säga ogiltighet för avtal i strid mot goda seder. Med referens till Lyngsø framhålls dock att man är hänvisad till att göra en skönsmässig bedömning för att slå fast gränsen mellan avtal som ska anses giltiga respektive ogiltiga.⁴⁷

I norsk doktrin har anförts att regeln motsvarande den i GFAL 35 § inte utsluter att det försäkrade intresset kan ha ”et visst ulovlig anstrøk” utan att försäkringsavtalet för den sakens skull blir ogiltigt.⁴⁸ Som exempel hänvisas till att Norsk Sjøforsikringsplan av 1964 stadgar att en redare kan försäkra sig mot eventuella straffböter som han kan åläggas i förbindelse med besättningens förhållanden eller skeppets drift. Huvudregeln menar Selmer dock vara att försäkring mot ansvar för norska straffböter ändå träffas av förbudet i motsvarande GFAL 35 §.⁴⁹

2.4 FAL

2.4.1 Allmänt

FAL trädde i kraft den 1 juli 2006 och ersatte därmed GFAL och den tidigare konsumentförsäkringslagen (1980:38), KFL.⁵⁰ Det uttalade grundsyftet med den nya lagen var enligt regeringen att ge försäkringstagaren ett starkt skydd vid alla typer av försäkringar. Som huvudregel skulle lagen vara tvingande till försäkringstagarens förmån och möjlighet att frångå tvingande bestämmelser skulle gälla framför allt för företagsförsäkringar.⁵¹ Förutom GFAL och KFL byggde FAL vidare på flera betänkanden som lämnats av Försäkringsrättskommittén samt bearbetningar av dessa utförda inom

⁴⁵ Jönsson, H. och Kjærgaard, L., s. 456 med hänvisningar.

⁴⁶ Sørensen, I., s. 67 f.

⁴⁷ Johansson, S. O., *Varuförsäkringsrätt* s. 115 f.

⁴⁸ Selmer, K., *Forsikringsrett* s. 80.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 80.

⁵⁰ Bengtsson, B., *Försäkringsrätt några huvudlinjer* s. 11.

⁵¹ Prop. 2003/04:150, s. 1.

justitiedepartementet i form av en departementspromemoria, efter att kommittébetänkandet hade remissbehandlats.⁵²

I propositionens allmänna utgångspunkter understryker regeringen betydelsen av avtalsfrihet på civilrättens område men menar att inskränkningar av avtalsfriheten får göras när det finns ett samhällligt intresse av det, till exempel ”för att tillgodose sociala hänsyn eller jämlikhet i avtalsförhållandet”.⁵³ Vidare framhålls att lagen ”bör utformas så att den ligger nära allmänna civilrättsliga principer samtidigt som försäkringsavtalets särdrag tillräckligt beaktas. Det bör också undvikas att lagen får en produktstyrande verkan, utan den bör riktas in på parternas rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra”.⁵⁴

I propositionen diskuteras området för lagens tvingande regler.⁵⁵ Det genomgående temat i argumentationen för vilka regler som ska vara tvingande respektive dispositiva är motsättningen mellan trygghet för de försäkrade och betydelsen av avtalsfrihet. Det tyngst vägande argumentet för att göra vissa bestämmelser tvingande är att stärka den försäkrades ställning gentemot försäkringsbolaget, men det framhålls återigen att lagen inte bör hindra försäkringsbolagen från att tillhandahålla nya produkter för att möta nya behov.⁵⁶

Av FAL 1 kap. 6 § följer att lagens bestämmelser är tvingande till den försäkrades förmån. I fråga om företagsförsäkringar är de tvingande reglerna färre än vad som gäller för konsumentförsäkringar. Generellt kan sägas att företag åtnjuter ett betydligt sämre skydd än vad konsumenter gör i förhållande till försäkringsbolaget.⁵⁷

2.4.2 Begreppet lagligt intresse i nu gällande rätt

2.4.2.1 Allmänt

I FAL 6 kap. 1 § 1 st. stadgas att ”ersättning kan betalas för varje lagligt intresse som omfattas av försäkringen”. FAL 6 kap. handlar om skadeförsäkring för konsumenter men genom en hänvisning i FAL 8 kap. 18 § omfattar samma bestämmelse om lagligt intresse även företagsförsäkringar. Regelns formulering är densamma som den som föreslogs i Försäkringsrättskommitténs betänkande om en skadeförsäkringslag.⁵⁸

Liksom i GFAL finns inte heller i nya FAL någon definition av vad som avses med begreppet intresse, men det kan förenklat sägas beteckna

⁵² Försäkringsrättskommittén (Ju 1974:09) lämnade SOU:erna 1977:84, 1986:56 och 1989:88. Justitiedepartementets bearbetning presenterades i Ds 1993:39.

⁵³ Prop. 2003/04:150, s. 131.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., s. 138 ff.

⁵⁶ Ibid., s. 139.

⁵⁷ Jfr till exempel FAL 3 och 5 kap.

⁵⁸ SOU 1989:88 s. 54.

”risken att lida förlust i visst avseende, om viss framtida händelse inträffar: risken att försäkringstagarens egendom skadas (vid sakförsäkring) eller att hans förmögenhet annars minskar, till exempel genom att han blir skadeståndsskyldig (vid ansvarsförsäkring)”.⁵⁹

Som framkommit ovan under rubriken avgränsningar kommer innebörden av intressebegreppet inte att analyseras i den här uppsatsen, utan det är kravet på att intresset ska vara *lagligt* som utreds.

2.4.2.2 Förarbetenas behandling av regeln om lagligt intresse

Vad som avses med att intresset ska vara lagligt utvecklas inte ytterligare i lagtexten. I propositionen uttalas att bestämmelsen är tvingande på så vis att ett försäkringsavtal rörande ett olagligt intresse överhuvudtaget inte är bindande.⁶⁰ Detta ses närmast som ett förtydligande i försäkringsrättsliga sammanhang av den allmänna principen att avtal i strid mot lag och goda seder är utan rättsverkan. Förutsatt att försäkringstagaren varit medveten om verksamheternas art menar regeringen att bestämmelsen kan åberopas särskilt i fråga om försäkringsersättning till verksamheter som varit kriminella eller annars i strid mot lag. Som exempel nämns en avbrottsförsäkring för en spelhåla.⁶¹

Inte heller Försäkringsrättskommittén eller departementspromemorian lade större vikt vid betydelsen av stadgandet om lagligt intresse. I betänkandet ifrågasattes till och med om en regel om att endast lagligt intresse kan försäkras alls behövdes. Kommittén menade att med tanke på dåvarande förhållanden på försäkringsmarknaden var risken för att olagliga ekonomiska projekt skulle försäkras inte särskilt stor. Vidare framfördes argumentet att den traditionella grundsatsen att avtal som strider mot lag eller goda seder saknar rättsverkan kunde åberopas mot sådana försäkringsavtal. Kommittén medgav dock att det var i hög grad oklart var gränsen för det tillåtna går. Att regeln överhuvudtaget kom att ingå i kommitténs slutliga förslag tycks bero på en önskan från försäkringshåll om en lagregel som gick ut på att endast lagliga intressen skulle skyddas genom försäkring. Kommittén poängterade dock att en sådan bestämmelse skulle avse försäkringsbolagets ersättningskyldighet till försäkringstagare som bedrivit kriminell eller annars lagstridig verksamhet, och inte möjligheten att avtala om skadeförsäkring. Det framfördes också att en lagbestämmelse skulle kunna klargöra rättsläget på ett annat vis än en hänvisning till en oskriven rättsprincip.⁶² Regeln syftade till att ge försäkringsbolaget en möjlighet att – oavsett om försäkringsvillkoren saknade undantagsbestämmelser – vägra utge ersättning om den försäkrade hade gått miste om en olaglig inkomst genom till exempel varusmuggling eller ålagts att betala böter. Någon definitiv koppling till straffrätten avsågs däremot inte; kommittén menade att till exempel risken att behöva utge miljöskadeavgift inte ”bör kunna försäkras”.⁶³ Det framhölls också att försäkringsbolaget inte

⁵⁹ Bengtsson, B., *Försäkringsrätt några huvudlinjer* s. 307.

⁶⁰ Prop. 2003/04:150, s. 438

⁶¹ *Ibid.*, s. 192 och 438.

⁶² SOU 1989:88 s. 201.

⁶³ *Ibid.*, s. 331.

kan vägra ersättning bara för att viss egendom använts i kriminellt syfte. Exempelvis skulle ersättning för ett nedbrunnet hus vilket använts som bordell inte kunna nekas på den grunden att huset använts i strid med lag eller goda seder. Enligt kommittén skulle detta fordra en särskild bestämmelse om husets användning i försäkringsvillkoren.⁶⁴

Den senare departementspromemorian instämde i stort med kommitténs förslag rörande innebörden av regeln om lagligt intresse. Även författarna till promemorian ansåg att regeln var att tolka på samma sätt som GFAL 35 § och att den stämde överens med allmänna civilrättsliga principer.⁶⁵

2.4.2.3 Tvingande verkan

I enlighet med FAL 1 kap. 6 § är regeln i FAL 6 kap. 1 § 1 st. tvingande till försäkringstagarens förmån. Detta är en skillnad jämfört med GFAL vars bestämmelse var tvingande på ömse sidor.⁶⁶ I nya FAL framgår således inte klart av lagtexten att 6 kap. 1 § 1 st. är tvingande på så vis att avtal om icke lagliga intressen inte är tillåtna. Av förarbetena att döma förefaller detta däremot ha varit avsikten, liksom att regeln skulle verka till förmån för försäkringsbolaget.⁶⁷ Även i doktrinen har det antagits att bestämmelsen har tvingande verkan och att detta är i enlighet med allmänna civilrättsliga grundsatser om avtal i strid mot goda seder. Bengtsson menar att detta kanske snarast är till förmån för försäkringsbolaget, som i vissa fall kan vägra utge ersättning när det framgått att intresset varit lagstridigt.⁶⁸ Det har dock hävdats att regeringens uttalande i propositionen är väl kategoriskt med tanke på att regeln i nya FAL kan ha ett snävare tillämpningsområde jämfört med den i GFAL.⁶⁹

2.4.2.4 Lagligt eller rättsstridigt intresse

Hur begreppet ”lagligt” i FAL 6 kap. 1 § 1 st. ska förstås är som framgått inte klart. I vilket fall betyder det inte detsamma som icke brottsligt.⁷⁰ I förarbetena sägs att också icke kriminella intressen kan bedömas vara icke lagliga.⁷¹ Bengtsson menar att det inte går att jämföra ”lagligt” med ”rättsenligt”. Skadeståndsskyldighet grundat på culpaansvar bygger på ett rättsstridigt handlande, och det skulle i så fall inte omfattas av en ansvarsförsäkring. Han menar att ”[s]kadestånd förefaller [...] utgöra ett undantag från regeln att konsekvenserna av ett rättsstridigt handlande inte kan försäkras”. Han konstaterar vidare att försäkring av böter däremot, även om de grundas på ett oaktsamhetsbrott, tydligen utgör ett olagligt intresse. Detsamma menar han gäller förmodligen också försäkring av sanktionsavgift, även om denna grundas på

⁶⁴ SOU 1989:88 s. 331.

⁶⁵ Ds 1993:39 s. 254.

⁶⁶ Hellner, J., *Försäkringsrätt* s. 215.

⁶⁷ Prop. 2003/04:150 s. 438.

⁶⁸ Bengtsson, B., *Försäkringsavtalsrätt* s. 307.

⁶⁹ Radetzki, M., ”Berikandeförbudet vid skadeförsäkring har upphävts: Innebörd – Motiv – Konsekvenser” i JT 2007/08 s. 68.

⁷⁰ Bengtsson, B., *Försäkringsavtalsrätt* s. 308.

⁷¹ Jfr SOU 1989:88 s. 331 om miljöskadeavgift.

oaktsamhet, eftersom det skulle strida mot god försäkringsstandard att försäkra ett sådant intresse.⁷²

2.4.2.5 Förhållandet till pactum turpe

Av vad som framgått ovan verkar det föreligga en uppfattning om att 6 kap. 1 § 1 st. ger uttryck för den allmänna civilrättsliga principen om ogiltighet för avtal i strid mot lag och goda seder (pactum turpe). Hur detta förhåller sig till sanktionsavgifter har varit föremål för diskussion i den juridiska doktrinen. I en debattartikel i Juridisk tidskrift vänder sig van der Sluijs emot att 6 kap. 1 § 1 st. skulle ge uttryck för principen om pactum turpe. Med utgångspunkt i att tvister gällande avtal som strider mot goda seder som regel ska avvisas av domstolarna menar hon att den svenska inställningen till sådana avtal är generös. Enligt henne tar svenska domstolar nämligen upp en talan till prövning så länge det finns lagliga element i avtalet, trots att avtalet innehåller rättsstridiga moment. Det är därför enligt henne osannolikt att en domstol skulle avvisa en talan mot ett försäkringsbolag gällande giltigheten av ett försäkringsvillkor. Mot den bakgrunden menar hon att 6 kap. 1 § har en vidare räckvidd än principen om pactum turpe och ska betraktas som en självständig ogiltighetsregel.⁷³ Vidare hävdar hon att syftet och funktionen med 6 kap. 1 § är att möjliggöra för ett försäkringsbolag att neka ersättning när en ”försäkringstagare på ett oväntat sätt vill nyttja en ’sedvanlig’ försäkring för att täcka en förlust med grund i ett olagligt intresse”.⁷⁴

I en replik får van der Sluijs mothugg från Ingvarsson som inte håller med om att regeln i 6 kap. 1 § skulle ha en vidare räckvidd än principen om pactum turpe.⁷⁵ Med hänvisning till uttalanden i nordisk doktrin menar Ingvarsson att det inte går att ”skilja ogiltighetsgrunden osedliga avtal från kravet att en försäkring skall avse ett lagligt intresse”.⁷⁶ Enligt honom är det svårt att alls hitta något stöd för att det skulle finnas en skillnad mellan läran om osedliga avtals ogiltighet och regeln om lagligt intresse i FAL som skulle vara materiellt relevant i sammanhanget. Regeln i FAL menar han är ett speciellt uttryck för den allmänna principen om osedliga avtals ogiltighet.⁷⁷ Att utifrån detta avgöra vad som är ett lagligt intresse och inte är däremot svårt. Uttalanden i doktrinen om att lagligt intresse får avgöras ”efter goda människors rättskänsla eller domarens intuition” medger Ingvarsson ger liten ledning. I stället lyfter han fram ett annat sätt att närma sig frågan om var skiljelinjen går, nämligen att se till förbudsregler som i allmänhet leder till ett avtals ogiltighet men utan att förbudsregeln explicit stadgar ogiltighet som rättsföljd. Han skriver att i ”doktrinen råder det enighet om att frågan huruvida överenskommelser som har sin grund i straffbara eller annars olagliga förhål-

⁷² Bengtsson, B., *Försäkringsavtalsrätt* s. 308.

⁷³ van der Sluijs, J., ”Går det att försäkra administrativa sanktionsavgifter? – Avtals- och näringsrättsliga aspekter” i: JT 2014–15 s. 238 ff.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 239.

⁷⁵ Ingvarsson, T., ”Försäkring av sanktionsavgifter – en replik” i: JT 2014–15 s. 703 ff.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 706.

⁷⁷ *Ibid.*, s. 707.

landen skall vara ogiltiga, skall avgöras efter en bedömning om ogiltighets-sanktionen bidrar till att förbudet upprätthålls”.⁷⁸ Med den här metoden vägs alltså inga moraliska aspekter på avtalet in vid bedömningen av ogiltigheten, utan den baseras på hur effektiva de övriga sanktionerna som bygger på förbudet är för att hindra det oönskade beteendet.⁷⁹

Det är i sammanhanget intressant att notera att den nya norska försäkringsavtalslagen, till skillnad från motsvarande GFAL, helt saknar bestämmelser med krav på att intresset ska vara lagligt.⁸⁰ Någon förändring av gällande rätt eftersträvades emellertid inte när den nya lagen infördes. Snarare ansågs en bestämmelse liknande den i GFAL 35 § överflödigt eftersom bestämmelsen i NL 5–1–2 i vilket fall medför att avtal ”imod Loven, eller Ærbarhed” är ogiltiga.⁸¹ Enligt motiven till lagen borde allmänna kontraktsrättsliga regler och principer komma till användning också på försäkringsavtal.⁸² I förarbetena framfördes vidare att ord som lovlig eller ulovlig i en lagtext svårligen hjälpte till vid bedömningen av om man kan försäkra sig mot risken för till exempel straffböter.⁸³ I doktrinen har framförts att eftersom ulovlig anstrøk tydligen inte är tillräckligt för att ett intresse ska omfattas av NL 5–1–2, så blir frågan vilken grad av olaglighet som krävs för att ett intresse ska vara i strid mot lagen. Det blir då en rad förhållanden mellan ytterpunkterna där ett intresse är mer eller mindre olagligt och där varken begreppet olagligt intresse eller NL 5–1–2 ger särskild ledning.⁸⁴ I doktrinen har inte uteslutits att risken för straffansvar i vissa fall kan försäkras. Bull menar att detta gäller särskilt i internationella sammanhang där länder kan ha olika syn på en viss händelse. I en stat skulle ett handlande endast leda till ett skadeståndsansvar medan samma händelse medför straff i en annan rättsordning.⁸⁵

2.4.3 Ytterligare bestämmelser i FAL som rör (o)laglighet

I anslutning till regeln om lagligt intresse är det angeläget att peka på några av de delar i FAL som helt uppenbart medger ersättning för skador som uppkommit genom straffbelagda handlingar. FAL 4 kap. föreskriver under vilka omständigheter försäkringsbolaget har rätt att neka eller sätta ned försäkringsersättningen i förhållande till en konsumentförsäkring. En grund för att inte betala ut ersättning är enligt 4 kap. 5 § 1 st. om den försäkrade uppsåtligt framkallat försäkringsfallet. Grund för nedsättning i skälig omfattning föreligger enligt 2 st. om den försäkrade genom grov vårdslöshet framkallat ett försäkringsfall eller förvärrat dess följder. I förhållande till skador som har

⁷⁸ Ingvarsson, T., ”Försäkring av sanktionsavgifter – en replik” i: JT 2014–15 s. 708.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Bull, H. J., *Forsikringsrett* s. 434.

⁸¹ NOU 1987:24 s. 118. Se också LOV-1687-04-15 Kong Christian Den Femtis Norske Lov.

⁸² NOU 1987:24 s. 118.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Wilhelmssen, T-L., ”Forsikring av ulovlig interesse” i *Tidskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett* nr 3 2016 s. 189 f.

⁸⁵ Bull, H. J., s. 437.

orsakats av barn under tolv år eller av den som är allvarligt psykiskt störd finns emellertid undantag från detta. I förhållande till dessa personer begränsas försäkringsbolagens möjligheter att sätta ned ersättningen för skador som vållats genom uppsåtligt handlande av den tvingande regeln i FAL 4 kap. 9 § 1 st. 2. Begränsningen gäller också vid skadeståndsanspråk inom ramen för det avtalade ansvarsområdet, för vilket bolaget blir ersättningsansvarigt, även om det enligt 2 st. i sådana fall endast är subsidiärt i förhållande till den försäkrade.⁸⁶ En liknande regel som den i 4 kap. 9 § 1 st. finns också för företagsförsäkringar i 8 kap. 15 § om företagsförsäkringar. Här är åldersgränsen dock satt till femton år.

Försäkringsbolaget kan inte heller neka att ersätta skador som orsakats uppsåtligen om dessa täcks av vissa obligatoriska ansvarsförsäkringar. Till exempel kan nämnas den ansvarsförsäkring som försäkringsförmedlare är skyldiga att ha enligt lagen (2005:405) om försäkringsförmedling 2 kap. 5 § 4 p. Bestämmelsen innebär att förmedlaren är tvungen att ha en försäkring som täcker den skadeståndsskyldighet som han eller hon kan ådra sig. Lagens 5 kap. 7 § stadgar att förmedlaren kan bli skadeståndsskyldig om denne uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter sina skyldigheter och orsakar en ren förmögenhetsskada. I ett sådant fall ska alltså försäkringsbolaget ersätta en skada som vållats uppsåtligen.

Det finns ingenting i FAL som hindrar att en ansvarsförsäkring omfattar det skadeståndsansvar som en förälder enligt skadeståndslagen (1972:207), SkL, 3 kap. 5 § kan åläggas för en sak- eller personskada som dess minderåriga barn orsakar genom brott. Ansvar är oberoende av förälderns eget vållande. Tanken från lagstiftarens sida var att öka incitamenten för föräldrar att agera mot sina barn och därmed hindra barnen från att begå brott.⁸⁷ Trots regelns uttalade preventionssyfte har lagstiftaren alltså valt att inte förhindra att det skadestånd som kan åläggas en förälder täcks av dennes ansvarsförsäkring. Dock kan noteras att flera försäkringsbolag på egen hand valt att göra undantag för den sortens skadestånd i sina villkor.⁸⁸

2.5 God försäkringsstandard

Som framgått ovan menar Bengtsson att det förmodligen skulle strida mot god försäkringsstandard att meddela en försäkring mot sanktionsavgifter. Begreppet god försäkringsstandard återfinns i FRL 4 kap. 3 §. Här stadgas att ett försäkringsbolags rörelse ska bedrivas enligt nämnda standard. Någon legaldefinition av god försäkringsstandard finns inte. Det är en offentligrettslig bestämmelse som försäkringsbolagen har att rätta sig efter vid bedrivandet av sin verksamhet. Principen uttrycktes tidigare i GFRL (1982:713).⁸⁹ Begreppet infördes som en del i en bestämmelse som ställde upp vissa grundläggande

⁸⁶ Jfr Lindell-Frantz, E., ”Ansvarsförsäkring i konsumentförhållande” i: *Uppsatser om skadeståndsansvar och ansvarsförsäkring* s. 166 och 173.

⁸⁷ Prop. 2009/10:142 s. 23 ff.

⁸⁸ Se till exempel Folksam: Försäkringsvillkor Hem och villa (S2940 17–01) och Trygg-Hansa: Boendeförsäkring försäkringsvillkor (p00296).

⁸⁹ Prop. 2009/10:246 s. 444.

krav på hur försäkringsrörelse skulle bedrivas och vars syfte var att skydda försäkringstagarna som kollektiv.⁹⁰ Enligt förarbetena avses med god försäkringsstandard att bolagets verksamhet ska vara i överensstämmelse ”med en kvalitativ tillfredsställande standard hos en representativ krets av försäkringsgivare”.⁹¹ Bestämmelsen är ett verktyg för att bedöma om företrädevis anskaffningen av försäkringar, förvaltningen och skaderegleringen hos ett försäkringsbolag är tillfredsställande anordnad. Principen gäller dock för verksamheten i dess helhet.⁹² Det framhölls i propositionen att utformningen av försäkringsprodukter ska vara fri men att den kan begränsas av avtalsrättsliga eller andra särskilda bestämmelser utanför FRL.⁹³

2.6 Praxis

2.6.1 Nämnd- och domstolspraxis

Förekomsten av praxis där vad som är att anse som ett *lagligt* intresse har varit föremål för domstolsprövning är mycket liten. Några underrättsmål finns dock och dessa kan ge en fingervisning om hur bestämmelsen behandlas i den praktiska rättstillämpningen.

Ett hovrättsfall från 1975 gällde ersättning i enlighet med en av försäkringstagarna tecknad företagsförsäkring med avbrottsskydd.⁹⁴ Försäkringstagarna hade bedrivit klubbverksamhet i en källarlokal i Malmö. Lokalen hade skadats vid två tillfällen dels genom översvämning, dels genom explosion med efterföljande brand. Försäkringsbolaget vägrade utge ersättning för förlust till följd av avbrott i verksamheten och åberopade GFAL 35 § till stöd för att försäkringstagarnas intresse av att utfå ersättning vid avbrottsskada inte utgjorde ett lagligt intresse. Bolaget menade att den rörelse som bedrevs stod i strid med gällande stadsplanebestämmelser. Försäkringstagarna medgav att någon avvikelse från stadsplanen inte hade medgivits, men att det likväl rörde sig om ett lagligt intresse enligt 35 §. Länsstyrelsen hade meddelat utskänkningstillstånd och brandmyndigheten hade godkänt lokalerna för restaurang- och klubbverksamhet. Hovrätten konstaterade att rörelsen saknade byggnadslov för klubbverksamhet, men instämde i det yttrande som inhämtats från Svenska Försäkringsbolags Riksförbund, och uttalade ”att en i och för sig tillåten rörelse ej avser ett olagligt intresse från försäkringssynpunkt endast av det skälet att rörelsen bedrivs i lokaler som iordningsställts utan byggnadslov”.⁹⁵ Försäkringstagarnas intresse bedömdes således vara ett sådant lagligt intresse som avsågs i GFAL 35 §.

Ett annat fall där kärnfrågan rörde lagligheten av ett intresse togs 1997 upp i Svea Hovrätt som då tillämpade GFAL 35 § analogt.⁹⁶ Fallet rörde huruvida

⁹⁰ Prop. 1998/99:87 s. 391.

⁹¹ Ibid., s. 393.

⁹² Ibid., s. 182.

⁹³ Ibid., s. 182.

⁹⁴ FRF 1975:35 s. 217 ff.

⁹⁵ Ibid., s. 223.

⁹⁶ RH 1997:104.

försäkringstagaren hade rätt till ersättning ur sin hemförsäkring med egendomsskydd för skador som uppkommit i samband med ett inbrott. Försäkringstagaren hade blivit bestulen på ett guldarmband och två halskedjor av guld som hon infört till Sverige från Iran. I samband med inbrottet förstördes ett antal mattor. Försäkringsbolaget vägrade ersätta skadorna med hänvisning till att egendomen inte representerade ett lagligt intresse. Avseende armbandet hade försäkringstagaren dömts för varusmuggling samt förpliktats att utge förverkat värde. Vad gäller smuggling av halskedjorna och mattorna hade hon friats. Trots att målet handlade om en konsumentförsäkring på vilka GFAL inte var direkt tillämplig menade hovrätten att 35 § gav uttryck för en allmän försäkringsrättslig grundsats som också gällde i förevarande fall. Domstolen konstaterade att innehavet av smyckena och mattorna var lagligt i och för sig samt av en begränsad omfattning och personlig karaktär. Under sådana omständigheter menade hovrätten att även om föremålen utgjorts av smuggelgods och försäkringstagaren befunnits skyldig till brott enligt varusmugglingslagen, så skulle hennes innehav bedömas som ett lagligt försäkringsintresse.

En liknande inställning som framkom i hovrättsfallet från 1997 förefaller föreligga även i Danmark. Flera avgöranden från Ankenævnet for Forsikring har handlat om ersättning för tillhörigheter som förts in i Danmark utan att erforderlig tull hade erlagts. I ett fall uttalade nämnden ”at den omstændighed, at en forsikringstager ikke måtte have betalt told af genstande købt i udlandet ved indrejse til Danmark, ikke udelukker forsikringsdækning”.⁹⁷

2.6.2 Finansinspektionens uppfattning

Finansinspektionen, FI, är visserligen ingen domstol, men har i egenskap av tillståndsmyndighet att tillämpa försäkringsrättsliga bestämmelser. Myndighetens ståndpunkt kan därmed ge en ledning om de praktiska förhållandena. Ett ärende från 2004 rörde verksamheten planka.nu.⁹⁸ Verksamhetens syfte var att ersätta de av sina medlemmar som åkt utan giltig biljett i Stockholms tunnelbana och därför ålagts betala en avgift vid biljettkontroll. I förhållande till om planka.nu omfattades av tillståndsplikt i enlighet med försäkringsrättsliga bestämmelser menade FI, med hänvisning till Hellners exempel om varusmuggling, att såvitt avsåg planka.nu det försäkrade intresset inte kunde anses vara lagligt. Därmed rörde det sig inte heller om någon försäkringsrörelse som krävde tillstånd enligt FRL. Med samma argument, om att det försäkrade intresset inte var lagligt, menade FI att ett företag som meddelade försäkringar mot fortkörningsböter inte stod under myndighetens tillsyn. FI ansåg att man inom ramen för en försäkring inte kan försäkra sig mot den förlust som uppstår genom att man får böter för lagöverträdelser, och därför var företagets verksamhet inte någon försäkringsrörelse.⁹⁹

⁹⁷ AK 71.651 (2008). För referat av flera liknande fall se Jønsson, H. och Kjærgaard, L., s. 454 f.

⁹⁸ FI Dnr 04–2064–201.

⁹⁹ FI Dnr 06–252–331.

Att FI bedömde att plankan nu inte utgjorde någon försäkringsrörelse innebar inte att verksamheten inte tilläts existera. Tvärtom bedrivs verksamheten i stället utom FI:s tillsyn och det är i skrivande stund fortfarande möjligt att gå med i den så kallade p-kassan.¹⁰⁰

2.7 Analys

Inledningsvis kan först konstateras att varken GFAL eller bestämmelsen i sin nuvarande lydelse, den nya FAL, definierar innebörden av begreppet lagligt intresse. I propositionen till nya FAL framgår att bestämmelsen i FAL är avsedd att tolkas på samma sätt som 35 § i GFAL. Detta förefaller ha accepterats i doktrinen, och är också enligt min mening ett rimligt antagande. Den omständigheten att GFAL 35 § (jämte 39 §) även ansågs ge uttryck för det berikandeförbud som slopats i nya FAL medför inte att innebörden av vad som är ett *lagligt* intresse har ändrats. Att de två bestämmelserna ska förstås på samma sätt ger emellertid liten praktisk ledning för dess egentliga innebörd.

Den tydliga avsikten med FAL tycks inte vara att reglera *vad* som får försäkras utan *hur* detta ska gå till. I propositionen betonas vikten av avtalsfrihet. Försäkringsbolagen ska enligt motiven ges möjlighet att utveckla nya produkter till följd av en ny efterfrågan på försäkringsskydd. FAL:s inskränkningar i avtalsfriheten handlar i huvudsak om att skydda den svagare försäkringstagaren mot det typiskt sett starkare bolaget. Det är mot denna bakgrund som lagen till stor del är tvingande till försäkringstagarens förmån.

Visserligen lämnar lagstiftaren ingen utförligare beskrivning av syftet med 6 kap. 1 § 1 st. eller vad som ska falla under beteckningen lagligt intresse, men klart står i vilket fall att det inte är något försäkringstagarskydd som är föremål för bestämmelsen. Som framgått är det snarare försäkringsbolaget som tillhandahålls ett skydd och en möjlighet att neka ersättning till den försäkringstagare som begär det för ett icke lagligt intresse. Vidare förefaller också den allmänna uppfattningen vara att bestämmelsen träffar det icke lagliga intresset oavsett vad försäkringstagaren eller försäkringsbolaget har avtalat om. Den begränsar alltså inte bara hur avtal får utformas, utan också vad som kan göras till föremål för ett avtal om försäkring inom ramen för FAL.

Frågan om innebörden av rekvisitet lagligt intresse har i och med bristen på konkretion från lagstiftarens sida i praktiken lagts över på rättstillämpningen. Dessvärre råder det brist på vägledande domar där frågan ställts på sin spets och som fyller begreppet med innehåll. Detta i sig talar för att det tidigare inte verkar ha rått några större tvivel om regelns innebörd i försäkringsrättsliga sammanhang. Den styvmoderliga behandlingen av begreppet i förarbeten och doktrin ger snarare intrycket av att betydelsen har varit mer eller mindre självklar. Några slutsatser rörande begreppets innebörd är dock möjliga att dra.

I både förarbeten och i praxis framgår att straffrätten inte är avgörande för vad som är ett lagligt respektive icke lagligt intresse –och att detta gäller åt

¹⁰⁰ <http://planka.nu/plankning/stockholm/pkassan/hur-gar-jag-med/>, besökt 2017-11-21.

bägge håll. I hovrättsfallet från 1997 försökte försäkringsbolaget använda regeln precis så som försäkringsrättskommittén ansåg att den bör fungera, nämligen som en möjlighet att neka ersättning när skadan rör ett olagligt intresse. Domstolen menade dock att oavsett om det rörde sig om smuggelgods eller inte så förelåg ändå ett lagligt intresse ur ett försäkringsrättsligt perspektiv. Denna för försäkringstagaren gynnsamma inställning hade också hovrätten i 1975 års fall. Lokalen, som var föremål för försäkring i det målet, hade visserligen iordningställts utan det obligatoriska tillstånd som fordrades, men domstolen ansåg inte detta föranleda att intresset var olagligt ur ett försäkringsrättsligt perspektiv.

Ett icke lagligt intresse som inte är kopplat till straffrätten är enligt försäkringsrättskommittén miljöskadeavgifter, som inte bör kunna försäkras. Hur detta ”bör” ska tolkas är emellertid oklart. Här visar sig en skillnad mellan den svenska förståelsen för lagligt intresse och den som verkar gälla i Danmark. Exempelvis anser Lyngsø att det inte föreligger några hinder mot en försäkring som täcker intresset för en parkeringsavgift vid otillåten parkering, så länge det inte rör sig om en straffbar handling. Den uppfattningen går emot både försäkringsrättskommitténs uppfattning och den inställning FI visade i fallet med plankanu. Där menade man att kontrollavgifter vid plankning i tunnelbanan, som inte är kopplade till straffrätten, inte utgör ett lagligt intresse. Bengtsson verkar förhållandevis säker på att försäkring av sanktionsavgifter förmodligen faller utanför ramen för ett lagligt intresse, men några egentliga grunder härför presenterar han inte, förutom att det enligt hans uppfattning skulle strida mot god försäkringsstandard. Så kan mycket väl vara fallet, även om standarden främst verkar vara ett verktyg för att bedöma hur bolagets verksamhet sköts. Att det går emot god försäkringsstandard medför emellertid inte att intresset med nödvändighet skulle vara olagligt i FAL:s mening. Någon definitiv koppling föreligger inte mellan överträdelser av de offentlighetsrättsliga bestämmelserna i FRL och den civilrättsliga giltigheten av ett försäkringsavtal. Det ska i sammanhanget påpekas att Bengtsson själv tog över efter Hellner och ledde försäkringsrättskommitténs slutliga arbete vid utformandet av lagförslaget till FAL.¹⁰¹ Odiskutabelt förefaller i vilket fall vara att rena sanktioner till följd av brott, såsom böter, inte anses vara ett lagligt intresse i svensk rätt.

Som visats är FAL inte helt främmande för att tillåta, och i vissa fall t.o.m. tvinga, bolagen att ersätta skada orsakad genom brottslig handling. För personer med allvarlig psykisk störning och för barn under tolv år spelar det nämligen ingen roll om en skada orsakats av oaktsamhet eller uppsåtligen, utan ersättning ska utgå likvärlig. En liknande regel, som visserligen är dispositiv, finns också för företagsförsäkringar i FAL 8 kap. 15 §. Dess förekomst i sig visar att inte heller i företagsförhållanden är lagstiftaren helt ovillig att undanta uppsåtligt orsakade skador från ersättning.

En försäkring som skulle täcka administrativa sanktionsavgifter kan liknas vid en sorts ansvarsförsäkring. Väsentliga skillnader gör sig dock gällande

¹⁰¹ Se SOU 1989:88.

och det är framför allt förekomsten av en skadelidande. I fallet med administrativa sanktionsavgifter är det staten som erhåller avgiften medan det i skadeståndsfall finns en person som lidit en skada som ersätts. Visserligen kan också staten vara skadelidande och erhålla skadestånd, men det är i sådana fall i egenskap av skadelidande. Det är intressant att beakta skälen till skadeståndsreglerna i förhållande till ansvarsförsäkringen. Som antytts ovan ansågs skadeståndet ha en viktig preventiv funktion och det gällde även när ansvarsförsäkringen infördes. Farhågor fanns alltså för att den som tecknade en ansvarsförsäkring skulle bli mindre aktsam, och det anfördes moraliska skäl emot ansvarsförsäkringen. Trots detta har ansvarsförsäkringen vunnit mark och ses i dag som något självklart. Kanhända har den moraliska uppfattningen i samhället ändrats, men det har också visat sig att farhågorna om total likgiltighet hos försäkringstagarna inte förverkligats som ett resultat av försäkringen.

Det är också intressant att se till hur beteckningen på en utgift för den försäkrade kan vara avgörande för dess laglighet ur ett försäkringsrättsligt perspektiv. Exempelvis fyller diskrimineringsersättningen både en reparativ och preventiv funktion, där vikten som läggs vid prevention gör att ersättningen som sådan i stora delar liknar en samhällelig sanktion. I ett civilrättsligt sammanhang behandlas dock diskrimineringsersättningen som ett skadestånd och några tveksamheter om dess försäkringsbarhet förefaller inte föreligga. Detta kan ifrågasättas. Även om hela ersättningen tillfaller den som blivit utsatt för felaktig behandling och inte staten, så påminner sanktionen i övrigt mycket om böter vilket som visats är ett icke lagligt intresse. Även i anslutning till föräldrars skadeståndsansvar för sina barns skadegörande handlingar genom brott är det intressant att notera att det inte finns några legala hinder mot att låta en ansvarsförsäkring täcka denna risk. Detta gäller trots regelns uttalade preventiva syfte.

Vid bedömningen av ett intresses laglighet ger alltså straffrättsliga regler inte några klara besked. Ett intresse som kan kopplas till ett brott kan bevisligen mycket väl utgöra ett lagligt intresse. Inte heller verkar det preventiva syftet bakom ett visst intresse vara avgörande för dess försäkringsbarhet. Om så vore fallet är det svårt att förstå varför det är fullt möjligt att försäkra sig mot risken att åläggas att betala diskrimineringsersättning eller skadestånd grundat på föräldraansvaret i SkL 3 kap. 5 §. Förslagen som förts fram i dansk doktrin för den konkreta bedömningen av ett intresses laglighet (karaktären på det olagliga förhållandet, hur nära koppling det är mellan det försäkrade intresset och den olagliga omständigheten, samt hur klandervärd den försäkrade varit) verkar inte göra sig gällande i Sverige.

I jämförelse med Norge förefaller det i Sverige finnas en mer restriktiv syn på vad som ska anses utgöra ett lagligt intresse. Skillnaden verkar ha gjort sig gällande även innan Norge avskaffade det uttryckliga kravet på lagligt intresse i försäkringslagstiftningen till förmån för den mer generella bestämmelsen om avtal imod loven eller ærbarhed. Uppenbart är i vilket fall att motsvarande norska bestämmelse i GFAL 35 § ansågs ha samma innebörd som regeln i NL 5-1-2.

Kopplingarna som görs mellan FAL 6 kap. 1 § och den allmänna civilrättsliga principen om ogiltighet för avtal i strid med lag eller goda seder är flera i både förarbeten och doktrin. Även om det inte helt kan slås fast att regeln i FAL motsvarar principen om pactum turpe, står det i vart fall klart att regeln i stora delar bygger på denna. Liksom Ingvarsson har inte heller jag hittat något stöd för att det finns någon skillnad mellan läran om osedliga avtals ogiltighet och regeln om lagligt intresse i FAL. Därmed är det inte möjligt att bedöma innebörden av lagligt intresse utan hänvisning till principen om pactum turpe. För min del blir frågan vad den principen innebär i förhållande till försäkring av administrativa sanktionsavgifter. Om detta handlar nästa kapitel.

3 Principen om ogiltighet för avtal i strid mot lag eller goda seder

3.1 Allmänt om principen

Som framgått av föregående kapitel finns ett samband mellan regeln om lagligt intresse i FAL 6 kap. 1 § 1 st. och den allmänna avtalsrättsliga principen om ogiltighet för avtal som strider mot lag eller goda seder. Principen tar sikte på avtal i vilket en part åtagit sig något som innebär en straffbar handling eller något som uppenbart är i strid med vedertagna moralnormer eller goda seder.¹⁰² Den brukar motiveras med att dylika avtal inte förtjänar rättsordningens stöd.¹⁰³

Ett flertal regler om ogiltighet i AvtL till trots finns ingen lagstadgad allmän regel om att avtal som strider mot lag eller goda seder är ogiltiga. I förslaget till AvtL angavs att en sådan regel skulle sakna värde eftersom det inte är säkert att en rättshandling som ur en viss synpunkt är lagstridig eller straffbar skulle sakna civilrättslig verkan. Vidare framhölls i motiven att "[f]rågan, om och i vad mån en rättshandling på grund av det omoraliska i dess innehåll må anses juridiskt ogiltig, torde hädanefter liksom hittills böra överlämnas åt domstolarna att efter omständigheterna i det särskilda fallet avgöra".¹⁰⁴ Svensk rättspraxis har i stort följt uttalandena i motiven och intagit en pragmatisk hållning till dessa typer av avtal och inte behandlat dem som icke-existerande.¹⁰⁵ Vidare har domstolar tagit upp avtal till prövning även om avtalen innehållit vissa tveksamma delmoment, till exempel om svart betalning.¹⁰⁶

Vad som utgör ett avtal i strid med ett lagförbud är förmodligen lättare att konstatera än att avgöra vad som strider mot goda seder. En talan som rör ett avtal i strid mot lag är inte heller lika kontroversiellt att avvisa.¹⁰⁷ Eftersom det saknas en konkret lagbestämmelse som uttryckligen förbjuder försäkring av administrativa sanktionsavgifter kommer här att fokuseras på det som skulle kunna utgöra hinder för en sådan försäkring, nämligen att avtalet strider mot goda seder, s.k. pactum turpe. Visserligen skulle man kunna hävda att regeln om lagligt intresse i FAL utgör ett lagförbud, men som framgått ovan

¹⁰² Adlercreutz, A., Gorton, L. och Lindell-Frantz, E., *Avtalsrätt I* s. 319.

¹⁰³ Ingvarsson, T., "Spel och osedliga avtal" i: SvJT 2004 s. 739.

¹⁰⁴ Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, lag om avbetalningsköp m. m. avgivna den 31 januari 1914 s. 120.

¹⁰⁵ Adlercreutz, A., Gorton, L. och Lindell-Frantz, E., s. 319.

¹⁰⁶ van der Sluijs, J., "Går det att försäkra administrativa sanktionsavgifter? – Avtals- och näringsrättsliga aspekter" i: JT 2014–15 s. 239.

¹⁰⁷ Ramberg, C., "Avtal om abort – Pactum turpe?" i: *Avtalslagen 90 år: aktuell nordisk rättspraxis* s. 311.

är dess innebörd oklar varför det är just regeln om goda seder som skulle kunna ge ledning i frågan.

Den logiska förklaringen till principens existens är att staten endast vill ställa sina resurser till förfogande för att skydda sådana avtal som har ett samhällsligt acceptabelt syfte.¹⁰⁸ Ogiltigheten ska beaktas ex officio av domstolarna.¹⁰⁹ Huruvida ett avtal i strid med goda seder helt ska avvisas som ogiltigt eller om det kan jämkas har diskuterats i litteraturen.¹¹⁰ I sammanhanget med lagligt intresse enligt FAL blir detta processrättsliga spørsmål däremot mindre intressant; frågan här handlar snarare om det ens är möjligt för ett försäkringsbolag att meddela en dylik försäkring som täcker administrativa sanktionsavgifter eller om ett sådant avtal skulle strida mot samma goda seder som avses i principen om pactum turpe.

3.2 Praxis

Vad jag har kunnat finna är rättspraxis rörande pactum turpe sparsam. I förekommande fall är det snarare följden av ogiltigheten som behandlas av HD. Exempelvis handlade frågan i ett fall från 2002 om talan om ett avtal, i vilket det överenskommits att betalning delvis skulle ske svart, skulle avvisas eller tas upp till prövning. HD anförde angående frågan om talan med anledning av avtalet ”helt eller delvis skall avvisas därför att det innehållit moment som strider mot skattelagstiftningen, får avgöras efter en analys av syftet med den lagstiftningen, behovet av en sådan påföljd för att sanktionera den och de olika konsekvenser som påföljden kan medföra”.¹¹¹ I målet var en av förutsättningarna att avtalet syftade till att kringgå vissa delar av skattelagstiftningen. HD hänvisade till att de sanktioner som finns i anslutning till skattelagstiftningen i form av straff och skattetillägg är avskräckande nog. Därmed framstod det inte som nödvändigt att också sanktionera skattelagstiftningen genom att förvägra parterna en domstolsprövning endast för att vissa delar av avtalet stred mot lag. Vidare anförde HD att

”[s]vensk rätt intar en relativt liberal hållning till avtal som strider mot lag och goda seder och om prestation har skett kan, som HD uttalat [...], avvecklingsfrågor i vissa fall prövas av domstol utan hinder av att avtalets efterföljd inte kunnat framtvängas på rättslig väg”.¹¹²

Domstolen beslöt att inte avvisa talan trots att den alltså rörde ett yrkande om svart betalning.

Ett annat fall i HD från 2004 gällde ett entreprenadavtal där uppdragstagaren yrkade högre ersättning efter att uppdragsgivaren begärt kvitto för arbetet. HD uttalade följande.

¹⁰⁸ Ramberg, J., och Ramberg, C., *Allmän avtalsrätt*, s. 216 f.

¹⁰⁹ Adlercreutz, A., Gorton, L. och Lindell-Frantz, E., s. 319.

¹¹⁰ Ramberg, C., ”Avtal om abort – Pactum turpe?” s. 311.

¹¹¹ NJA 2002 s. 322.

¹¹² Ibid.

”Ett i ett sådant fall framställt anspråk på högre ersättning än den som avtalats när uppdragsgivaren begär kvitto innebär i realiteten ett anspråk på kompensation för att uppdragstagaren ansett sig förhindrad att genomföra ett planerat skatteundandragande. Ett sådant anspråk förtjänar inte rättsordningens stöd.”¹¹³

Uppdragstagarens käromål lämnades därför utan bifall.

Ytterligare ett fall som tangerar pactum turpe handlade om en person som hade blivit bestulen på kontanter och yrkade skadestånd för detta från den som begått stölden. Motparten, det vill säga tjuven, invände att pengarna utgjort utbyte av brott eftersom den bestulne antogs ha tjänat pengarna på narkotikaförsäljning och att skadestånd därför ej skulle utgå. HD uttalade att principen om anspråk i strid med lag eller goda seder inte bara gäller för osedliga avtal utan också får betydelse vid otillbörliga utomobligatoriska skadeståndskrav. I målet ansåg domstolen dock att samhällets intresse av att den som begår brott inte ska få någon ekonomisk vinning av detta i första hand får anses tillgodosedd genom regler om förverkande. En inskränkning i rätten till skadestånd kan inte vara ett alternativ till detta, och i enlighet härmed fann HD att ”omständigheten att de pengar som stulits från [den skadelidande] må utgöra utbyte av brott inte utgör grund för avvisande eller ogillande av hans talan”.¹¹⁴

Gemensamt för de tre ovan redovisade fallen är att avtalsinnehållet delvis står i strid med lag. Visserligen kan samtliga fall också anses ha osedliga inslag, men HD har saknat andelning att göra någon egentlig bedömning av vad som avses med goda seder. Rättsfallen visar åtminstone att inte ens om ett avtal rör ett olagligt förhållande är avvisning av talan den givna utgången.

I sammanhanget är två refererade hovrättsfall värda att uppmärksammas. I det första hade en man utställt ett skuldebrev till en kvinna i vilket han åtog sig att betala 100 000 kronor om han inte skilde sig från sin hustru inom tre månader. Kvinnan väckte talan mot mannen för att få utbetalt pengarna. Tingsrätten avvisade talan med motiveringen att förbindelsen saknade rättslig verkan. En oenig hovrätt instämde och lämnade överklagandet utan bifall.¹¹⁵ Det andra fallet rörde ett avtal mellan en man och en gravid kvinna i vilket kvinnan yrkade att mannen förpliktades att till henne betala 25 miljoner kronor. Grunden för talan var en revers i vilken mannen förband sig att betala 25 miljoner kronor under förutsättning att kvinnan aborterade de tvillingfoster hon var havande med. Detta menade kvinnan sig ha gjort. Angående avvisning av talan konstaterade hovrätten att det inte finns någon lagregel som förbjuder avtal om avbrytande av havandeskap och att frågan i stället är ”om överenskommelsen står i strid med vedertagna moralnormer och goda seder på ett sätt som gör att den också får anses ogiltig och inte skall åtnjuta rättsordningens skydd”.¹¹⁶ Med hänvisning till den avvägning i abortlagstift-

¹¹³ NJA 2004 s. 682.

¹¹⁴ NJA 2008 s. 861.

¹¹⁵ RH 1988:130.

¹¹⁶ RH 2004:41.

ningen som görs mellan kvinnans respektive fostrets intressen uttalade domstolen att "[d]et ter sig helt främmande ur ett etiskt perspektiv och i strid med de värderingar som ligger till grund för [abortlagstiftningen] att låta en fråga om ekonomisk ersättning för ingreppet få inverka på det val som kvinnan måste göra".¹¹⁷ Trots sitt förhållandevis ingående resonemang menade hovrätten att det fick anses uppenbart att den åberopade reversen var av otillbörlig karaktär samt att den sakande rättsverkan för att den stred mot goda seder. Att pröva talan

"skulle således innebära att rättsordningen medverkade till att de etiska och medicinska överväganden som bör föregå ett beslut om utförande av abort reducerades till en fråga om ekonomisk ersättning för själva ingreppet. En sådan ordning är inte förenlig med de grundläggande etiska värden som svensk rätt vilar på".¹¹⁸

Talan avvisades i enlighet härmed.

3.3 Goda seder

En förutsättning för att ett avtal ska vara ogiltigt i enlighet med principen om pactum turpe är således att avtalet strider mot goda seder eller mot god moral. Det är alltså här fråga om en annan innebörd av god sed än den som förekommer i andra lagar, exempelvis god marknadssed eller liknande.¹¹⁹ Det har framförts i doktrinen att pactum turpe gör sig gällande när ett avtal uppenbart strider mot "vedertagna moralnormer".¹²⁰ Den givna följdfrågan blir vilka seder som är goda och vilka som inte är det, samt vem som avgör detta. Någon legaldefinition av god moral finns som bekant inte. Att sederna eller moralen allmänt ska anses som god ger emellertid liten ledning för vilket konkret avtalsinnehåll som ska accepteras och inte.

Lindskog anser det lämpligare att tala om osedlighet än god sed. Han menar att det står klart att sedesvidriga avtal är overksamma, och att vad som ska anses osedligt "är en normativ värdering som det ankommer på domstolen att slå fast".¹²¹ Vidare konstaterar han att det inte är någon lätt bedömning att göra men att det i vart fall är mycket som krävs för att ett avtal ska anses vara sedesvidrigt. Det rör sig nämligen i så fall om en värdering som ger uttryck för ett "starkt avståndstagande".¹²² I slutändan rör det sig om en samhällsmoralisk bedömning, vilket kan vara problematiskt. Visserligen ska rättsordningen göra värderingar men samtidigt måste domstolarna vara försiktiga med "moraliska markeringar".¹²³ Detta, framhåller han, gäller inte minst i

¹¹⁷ RH 2004:41.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Ingvarsson, T., "Spel och osedliga avtal" i: SvJT 2004 s. 749.

¹²⁰ Adlercreutz, A., Gorton, L. och Lindell-Frantz, E., s. 319.

¹²¹ Lindskog, S., "Om goda seder och sedesvidriga avtal" i: *Vänbok till Bertil Södermark* s. 204.

¹²² Ibid., s. 205.

¹²³ Ibid.

dagens pluralistiska samhälle.¹²⁴ Westberg menar att vad som utgör goda seder ”i stor utsträckning är bundet till tid och samhälle”.¹²⁵ Vid frågan om ett avtal utgör pactum turpe får enligt honom ses till om den är ”omoralisk, anstötlig, skamlig, [eller] otillbörlig”.¹²⁶ Han påpekar också att det ska röra sig om ”så uppseendeväckande otillbörliga avtal, att alla redan vid första påseende känner igen dessa och tveklöst förkastar deras berättigande”.¹²⁷

I anslutning till hovrättsfallet som rörde ett avtal om abort mellan modern och fadern framhåller Ramberg att ”[m]ot bakgrund av att Sverige blir alltmer heterogent med avseende på religion och seder m. m. krymper [...] utrymmet för att med hänvisning till goda seder avvisa mål eller ogiltigförklara avtal”.¹²⁸ Enligt henne är institutet pactum turpe i dag förmodligen endast tillämpligt på avtal som strider mot lag.¹²⁹ Ingvarsson är inne på samma linje. Han menar att många omständigheter som visserligen skulle kunna falla under pactum turpe redan omfattas av befintliga lagregler. Framför allt framhåller han att AvtL 36 § i många fall konsumerar ogiltighetsgrunden som pactum turpe innebär.¹³⁰ Hans rättsfallsgenombång visar att fallen är få då frågan om pactum turpe ställts på sin spets, och att inga fall förefaller ge ledning om hur goda seder ska tolkas.¹³¹ I stället kommer han till slutsatsen att HD verkar obenägen att använda institutet.¹³² Liksom Ramberg framhåller han att problemet med begreppet goda seder är det är såpass beroende av sin samtid och att det ”kan fyllas med olika innehåll efter samhällets krav”.¹³³ Han menar också att man lätt kan associera från uttrycket i strid mot goda seder till osedligt och vidare till osedvanlig, vilket ger begreppet en helt annan innebörd. I sådana fall kan inte bara stötande avtal omfattas utan också sådana som avviker från ett tänkt normalbeteende.¹³⁴ Sammantaget menar han att ”rättsutvecklingen har [...] gjort läran om avtal i strid med goda seder överflödigt och de problem som läran traditionellt löst kan i gällande rätt lösas på andra, mer flexibla sätt”.¹³⁵

3.4 AvtL 33 §

Avtalslagen 33 § är en generalklausul som tar sikte på omständigheterna vid avtalets tillkomst och berör endast förhållandet parterna emellan.¹³⁶ För att rättshandlingen inte ska få göras gällande fordras att det ”skulle strida mot tro

¹²⁴ Lindskog, S., s. 205.

¹²⁵ Westberg, P., ”Ett fall om kärlek och ett om pengar – Om pactum turpe och alldeles för långa och krokiga vägar till beslut om att vägra rättskipning” i: *Festskrift till Rune Lavin* s. 272.

¹²⁶ Westberg, P., s. 271.

¹²⁷ Ibid., s. 272.

¹²⁸ Ramberg, C., ”Avtal om abort – Pactum turpe?” s. 312.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ingvarsson, T., ”Spel och osedliga avtal” s. 750 f.

¹³¹ Ibid., s. 752 ff.

¹³² Ibid., s. 758.

¹³³ Ibid., s. 757.

¹³⁴ Ibid., s. 757.

¹³⁵ Ibid., s. 758.

¹³⁶ Adlercreutz, A., Gorton, L., och Lindell-Frantz, E., s. 298.

och heder” att åberopa rättshandlingen med vetskap om vissa omständigheter. 33 § avsågs komplettera de övriga, mer konkreta, ogiltighetsreglerna i AvtL och två typfall har förts fram. Dels att den ena avtalsparten inte klarar av att klart bedöma handlingens innebörd och följder, till exempel vid lindrigare psykiska defekter.¹³⁷ Dels att den ena parten på ett ohederligt vis begagnat sig av motpartens obekantskap med vissa förhållanden.¹³⁸ Det är enligt lagtexten inte att avtalsinnehållet som sådant strider mot tro och heder som kan föranleda ogiltighet utan snarare omständigheterna under vilka avtalet slöts. Bedömningen av vad som ska anses strida mot tro och heder ska göras efter en objektiv måttstock, och det spelar således ingen roll huruvida motparten själv uppfattar sitt handlande som ohederligt.¹³⁹ I sista hand ankommer det på domstolen att avgöra vad som är ett åberopande av rättshandlingen i strid med tro och heder, men vid den bedömningen är rätten inte bunden till att söka ledning varken i den allmänna samhällsmoralen eller i moraluppfattningen i den krets parterna ingår.¹⁴⁰ Med tanke på regelns vaga formuleringar är den som har att tillämpa bestämmelsen snarare hänvisad till sin egen rättsuppfattning.¹⁴¹ I svensk rätt tillämpas 33 § restriktivt.¹⁴² Att det inte är själva avtalsinnehållet i sig som är otillåtet utan att åberopa det med vetskap om omständigheterna under vilka avtalet ingicks framgår av HD:s praxis. I ett fall hade en student ingått avtal med en företagsrepresentant om att få böcker som gåva mot viss prestation samt att köpeskilling skulle erläggas för en av böckerna.¹⁴³ Det skriftliga avtalet som undertecknades innehöll däremot andra och mindre fördelaktiga villkor utan att detta klargjordes av försäljaren. HD fann att det under dylika förhållanden måste strida mot tro och heder att åberopa avtalet. Ett annat fall rörde ersättning för skada efter en kollision mellan två bilar.¹⁴⁴ Direkt efter olyckan, som bara resulterade i materiella skador, hade den ene föraren undertecknat en handling i vilken han påtog sig allt ansvar för den uppkomna krockskadan. Frågan HD hade att ta ställning till var om det stred mot tro och heder att den andre föraren åberopade utfästelsen när han yrkade ersättning för skadorna på sin bil. Med hänvisning till att det endast rörde sig om lindrigare materiella skador och att ingenting talade för att föraren som undertecknat handlingen befunnit sig i chock eller annat sinnessillstånd som gjort honom oförmögen att bedöma situationen, menade HD att det inte stred mot AvtL 33 § att åberopa den undertecknade handlingen.

Vad gäller lagligt intresse enligt FAL förutsätts parterna vara införstådda med avtalets innebörd och sluta ett avtal under normala och upplysta förhållanden. I stället för omständigheterna som råder när avtalet sluts och vetskapen om dessa, så handlar det om själva innehållet i avtalet och hur det förhåller sig till

¹³⁷ Adlercreutz, A., Gorton, L., och Lindell-Frantz, E., s. 301.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid., s. 299.

¹⁴⁰ Ibid., s. 299.

¹⁴¹ Munukka, J., Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 33 § under ”Hedersstridighet”, Lexino 2012-11-26.

¹⁴² Munukka, J., Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 33 § under ”Inledning”, Lexino 2012-11-26.

¹⁴³ NJA 1968 s. 303.

¹⁴⁴ NJA 1986 s. 748.

goda seder. Detta gäller oberoende av om parterna är helt överens om avtalsinnehållet. AvtL 33 § ger därmed ingen ledning vid bedömningen av lagligt intresse enligt FAL 6 kap. 1 §.

3.5 Analys

Att det i svensk rätt finns en möjlighet att avvisa en talan om ett avtal som strider mot lag eller goda seder förefaller vara tydligt. Lika tydligt verkar det också vara att det sker förhållandevis sällan. Avtal med ett innehåll som strider mot lag avvisas nämligen inte per automatik av domstolarna utan, precis som framhålls i doktrinen, verkar en liberal inställning råda i förhållande till dessa avtal. Som framgår av ett av rättsfallen ovan har avtal som syftar till att på något vis kringgå skattelagstiftningen trots sitt innehåll tagits upp till materiell prövning. Likaså pekar den omständigheten att HD erkände skadeståndsanspråket för de stulna pengarna som legitimt, på att svensk rätt inte är helt främmande för att befatta sig med anspråk vilka grundas delvis på olagliga moment. Några precisa paralleller mellan de straffrättsliga respektive civilrättsliga bestämmelserna går alltså inte att dra i förhållande till avtal och god sed.

Vidare står det klart att det finns en hög tröskel för när pactum turpe aktualiseras. Att säga att det handlar om extremfall vore förmodligen att gå alltför långt, men det kan med viss säkerhet slås fast att det rör sig om rena undantagsfall. Vad som komplicerar bedömningen, förutom att det är oklart vad som ryms i begreppet goda seder, är att det trots att det förefaller finnas ett krav på uppenbarhet vid avvisning så har domstolarna i flera fall någorlunda grundligt redogjort för sina skäl till beslutet att avvisa talan. Man kan fråga sig hur uppenbart det osedliga eller lagstridiga avtalsinnehållet är i HD-fallet från 2004 och hovrättsfallet angående abortavtalet, när de respektive domstolarna tydligen känt sig manade att ändå förklara sina överväganden såpass utförligt som de gjort.

Som har framgått är det i hög grad oklart vad begreppet goda seder omfattar. Med tanke på hur samhället förändras över tid och hur nya värderingar och moraliska uppfattningar gör sig gällande, är det inte orimligt att hävda att begreppet spelat ut sin roll. Å andra sidan kan det antas att förändringar i samhällsmoralen sker under ett relativt utdraget förlopp, och att det är en fördel att ett rättsinstitut som pactum turpe kan spegla de rådande uppfattningarna i samhället. Ett större problem är kanske möjligheten att flera olika moraluppfattningar gör sig gällande samtidigt i ett mångkulturellt samhälle som dagens svenska. Knäckfrågan under sådana omständigheter blir vilken moral som ska fylla begreppet goda seder. Det kan ifrågasättas om det ska ankomma på domstolarna att göra denna bedömning, eller om lagstiftaren borde visa vägen och på ett tydligare sätt klargöra vad som ska vara styrande för vad som tillåtet avtalsinnehåll och inte. Inte minst för förutsebarheten hade detta varit önskvärt, eftersom det i dagsläget uppenbarligen är oklart hur visst innehåll ska behandlas moralmässigt. Visserligen verkar vissa omständigheter tveklöst anses vara osedliga, men det blir också en gråskala där det inte är lika självklart var ett visst avtal eller avtalsvillkor ska placeras.

Av den svenska rättens pragmatiska inställning till osedliga avtal följer med stor sannolikhet att försäkringsavtal som omfattar olagliga intressen inte helt saknar rättsverkan. Snarare är det att bedömningen av försäkringsvillkoret och intresset i fråga görs utifrån samma måttstock som granskningen av andra osedliga avtal som är intressant. Eftersom pactum turpe ska bedömas ex officio av domstolen är det, särskilt med tanke på syftet FAL:s bestämmelse att motverka icke lagliga intressen, rimligt att anta att även stadgandet om lagligt intresse bör beaktas ex officio.

Sammanfattningsvis får konstateras att principen om avtal i strid mot lag och goda seder inte är till någon större hjälp vid bedömningen av vad som ska utgöra lagligt intresse enligt FAL. Goda seder är ett relativt tomt och innehållslöst begrepp som ger liten ledning vid konkreta bedömningar av försäkringsintressens laglighet. Det finns ingen skarp gräns för det tillåtna, utan det rör sig snarare om en skala där det aktuella avtalet måste placeras in. För att avgöra var på denna skala en försäkring mot administrativa sanktionsavgifter placerar sig, måste undersökas närmare vilken egentlig innebörd dessa avgifter har.

4 Administrativa sanktionsavgifter

4.1 Allmänt om sanktionsavgifter i svensk rätt

Av brottsbalken, BrB, 1 kap. 1 § framgår att brott är en gärning för vilken straff är föreskrivet i lag eller författning. Att kriminalisera vissa handlingar genom att belägga dem med straff är ett politiskt beslut.¹⁴⁵ För att kriminalisera ett visst handlande brukar anföras att handlingen måste vara straffvärd. Gärningen i fråga måste alltså röra ett särskilt skyddsvärt intresse. En viktig princip vid kriminalisering är att det bör förbehållas bara de mest förkastliga gärningarna och annars användas endast i sista hand när andra samhällliga kontrollfunktioner inte är effektiva nog.¹⁴⁶ BrB 1 kap. 3 § stadgar att som påföljd för brott i BrB:s mening förstås straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. Förutom påföljd kan brott i enlighet med BrB 1 kap 8 § föranleda andra sanktioner, till exempel företagsbot och förverkande. Dessa utgör s.k. särskilda rättsverkningar av brott.

I svensk rätt finns också andra samhällliga reaktioner som tar sikte på oönskade beteenden men som ligger utanför straffrätten, exempelvis sanktionsavgifter. Sanktionsavgifter har funnits i svensk rätt sedan lång tid men har under senare år ökat kraftigt och det finns i dag en stor mängd olika sådana avgifter.¹⁴⁷ Till exempel kan nämnas miljöstraffavgift¹⁴⁸, marknadsstörringsavgift¹⁴⁹ och konkurrensskadeavgift¹⁵⁰. De svenska sanktionsavgifterna har inte utformats på något enhetligt sätt utan snarare anpassats utifrån varje särskilt område och syfte.¹⁵¹ En viss enhetlighet vad gäller terminologin har dock vuxit fram och begreppet sanktionsavgift förefaller nu vara den allmänna termen i svensk rätt.¹⁵² Någon legaldefinition av begreppet saknas däremot. Tre kriterier har emellertid uppställts av Warnling-Nerep för att en penningpåлага ska karaktäriseras som en sanktionsavgift:

- 1) ”Det skall vara fråga om *en ekonomisk sanktion*, fast inte ett bötesstraff eller annan rättsverkan av brott enligt definitionen i BrB.
- 2) Avgiften skall stipuleras *i en författning*, och såtillvida utgöra ett *generellt hot*.

¹⁴⁵ Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N., *Kriminalrättens grunder* s. 30.

¹⁴⁶ *Ibid.*, s. 41.

¹⁴⁷ SOU 2013:38 s. 467 f.

¹⁴⁸ Se miljöbalken, MB, 30 kap. 1 §.

¹⁴⁹ Se marknadsföringslagen (2008:486) 29 §.

¹⁵⁰ Se konkurrenslagen (2008:579) 3 kap. 5 §.

¹⁵¹ SOU 2013:38 s. 468.

¹⁵² Warnling-Nerep, W., *Sanktionsavgifter – särskilt i näringsverksamhet* s. 2 ff.

- 3) Avgiften skall *tillfalla det allmänna*, dvs. stat eller kommun, eller möjligtvis ett enskilt subjekt till vilket har anförtrots att handha en myndighetsavgift.¹⁵³

En sanktionsavgift är alltså en straffliknande ekonomisk sanktion, med ett både avskräckande och bestraffande syfte, som i vissa fall fått ersätta eller komplettera de straff som återfinns i BrB. Sanktionsavgifter utgör med andra ord formellt inga straff.¹⁵⁴ Det hindrar däremot inte att artikel 6 om brottsanklagelser i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna är tillämplig också i fall som rör sanktionsavgifter.¹⁵⁵

Motiven till att införa sanktionsavgifter i stället för straff förefaller vara flera och skiftande genom tiderna. Förutom en allmän önskan om att avkriminalisera brott och ersätta straff med de mindre stigmatiserande sanktionsavgifterna har också andra fördelar nämnts. Bland annat det positiva har framhållits med att kunna påföra både juridiska och fysiska personer effektiva sanktioner, och att kunna ta itu med de belastningsproblem på rättsapparaten som föranleds av massbrottslighet.¹⁵⁶ Det genomgående skälet bakom sanktionsavgifter förefaller dock vara viljan att på ett effektivt vis sanktionera vissa beteenden.¹⁵⁷

Beroende på vilken typ av sanktionsavgift det handlar om kan det skilja vilket subjekt som kan påföras avgiften, huruvida den kan utgå oberoende av uppsåt eller oaktsamhet och om avgiften ersätter eller kan komplettera en straffrättslig påföljd. I vissa fall beslutar en domstol om avgiften medan den i andra fall bestäms av förvaltningsmyndighet.¹⁵⁸ Den här s.k. konceptlösheten kan sägas vara en fördel med institutet sanktionsavgifter. Det är följaktligen möjligt för lagstiftaren att skraddarsy sanktionssystemet utefter omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁵⁹

Till skillnad från vissa former av skadestånd är sanktionsavgifter, liksom böter, enligt inkomstskattelagen (1999:1229) 9 kap. 9 § inte avdragsgilla.¹⁶⁰

¹⁵³ Warnling-Nerep, W., s. 15.

¹⁵⁴ Ibid., s. 17.

¹⁵⁵ Se Cameron, I., *An introduction to the European Convention on Human Rights* s. 106 med hänvisningar och Warnling-Nerep, W., s. 143 ff.

¹⁵⁶ Warnling-Nerep, W., s. 20 ff.

¹⁵⁷ Ibid., s. 29.

¹⁵⁸ SOU 2013:38 s. 468.

¹⁵⁹ Warnling-Nerep, W., s. 49.

¹⁶⁰ Jfr Lodin, S-O. m.fl., *Inkomstskatt: en läro- och handbok i skatterätt. Del 1* s. 115.

4.2 Sanktionsavgifter i ett EU-rättsligt sammanhang

4.2.1 Dataskyddsförordningen

4.2.1.1 Allmänt

Dataskyddsförordningen är en förordning som rör behandling av personuppgifter. I egenskap av förordning är den direkt tillämplig i alla medlemsstater enligt art. 288 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, EUF-fördraget. Den ska tillämpas från och med den 25 maj 2018. Förordningen är mycket omfattande och innehåller bestämmelser om bland annat den som lagrar personuppgifter, den vars uppgifter registreras och om medlemsstaternas tillsyn. Några försäkringsaspekter berörs inte i förordningen. Förevarande uppsatsavsnitt ger en mycket begränsad och översiktlig bild av förordningens innehåll och fokus ligger på de delar som rör administrativa sanktionsavgifter.

4.2.1.2 Syfte

I dess inledande beaktandedel framgår att förordningen antagits med hänsyn till art. 16 i EUF-fördraget, vilken bland annat stadgar att var och en har rätt till skydd av de personuppgifter som rör honom eller henne.¹⁶¹ Syftet med bestämmelserna i dataskyddsförordningen är att skydda fysiska personer med avseende på behandlingen av personuppgifter och deras grundläggande fri- och rättigheter, särskilt rätten till skydd för personuppgifter.¹⁶² Det framhålls i skälen till förordningen att den snabba teknikutvecklingen och globaliseringen har skapat nya utmaningar när det gäller personuppgifter.¹⁶³ Vidare är avsikten med förordningen ”att bidra till att skapa ett område med frihet, säkerhet och rättvisa och en ekonomisk union, till ekonomiska och sociala framsteg, till förstärkning och konvergens av ekonomierna inom den inre marknaden samt till fysiska personers välbefinnande”.¹⁶⁴ Dessutom uttalas att fysiska personer bör ha kontroll över sina egna personuppgifter och att den rättsliga säkerheten och smidigheten för fysiska personer, ekonomiska operatörer och myndigheter bör stärkas.¹⁶⁵

4.2.1.3 Funktion

För att uppnå sitt syfte innehåller förordningen bestämmelser som medför rättigheter för den vars personuppgifter registreras, skyldigheter för den som behandlar personuppgifter samt regler för medlemsstaternas tillsyn.

¹⁶¹ Se också skäl 12 i dataskyddsförordningen.

¹⁶² Art. 1 och skäl 1 i dataskyddsförordningen.

¹⁶³ Skäl 6 i dataskyddsförordningen.

¹⁶⁴ Skäl 2 i dataskyddsförordningen.

¹⁶⁵ Skäl 7 i dataskyddsförordningen.

Den vars personuppgifter behandlas, den registrerade, har flera rättigheter gentemot den som behandlar personuppgifterna. En av dessa rättigheter handlar om rätten till klar, tydlig och begriplig information.¹⁶⁶ Exempelvis har den registrerade som regel rätt att få kontaktuppgifter till den personuppgiftsansvarige samt att få veta ändamålen med den behandling för vilken personuppgifterna är avsedda.¹⁶⁷ Den registrerade har också rätt att få ta del av de personuppgifter som rör honom eller henne.¹⁶⁸ Vidare föreskriver förordningen en rätt att i vissa fall bli bortglömd, det vill säga en rätt för den registrerade att få sina personuppgifter raderade av den personuppgiftsansvarige.¹⁶⁹ Särskilda regler avseende barn förekommer på flera ställen i förordningen.¹⁷⁰

Personuppgiftsansvarig kallas den som bestämmer ändamålen och medlen för behandlingen av personuppgifter. Det kan vara en fysisk eller juridisk person, offentlig myndighet, institution eller annat organ.¹⁷¹ Dataskyddsförordningen ålägger den personuppgiftsansvarige flera skyldigheter, förutom de som korresponderar med den registrerades rättigheter, varav den mest grundläggande får sägas vara att säkerställa att behandlingen av personuppgifter sker i enlighet med förordningen.¹⁷² Ett mer konkret ansvar innebär till exempel skyldigheterna att föra register över behandlingen, att på begäran samarbeta med tillsynsmyndigheten samt att anmäla en inträffad personuppgiftsincident till tillsynsmyndigheten.¹⁷³ Vidare är den personuppgiftsansvarige skyldig att vidta lämpliga tekniska och organisatoriska åtgärder för att säkerställa en lämplig säkerhetsnivå för behandlingen.¹⁷⁴ Vad gäller företag och andra juridiska personer är det värt att understryka att det som regel är just företaget eller organisationen som är personuppgiftsansvarig och inte någon chef eller annan arbetstagare.

En annan viktig aktör i sammanhanget är personuppgiftsbiträdet. Biträdet kan också vara en fysisk eller juridisk person, en offentlig myndighet, institution eller annat organ som behandlar personuppgifter för den personuppgiftsansvariges räkning.¹⁷⁵ Även biträdet omfattas av flera skyldigheter.¹⁷⁶

4.2.1.4 Administrativ sanktionsavgift i dataskyddsförordningen

I dataskyddsförordningens ingress anförs att sanktioner bör utdömas vid överträdelser av förordningens bestämmelser för att stärka verkställigheten av densamma. Dessa sanktioner inbegriper administrativa sanktionsavgifter som

¹⁶⁶ Art. 12 i dataskyddsförordningen.

¹⁶⁷ Se art. 13.1 och 14.1 i dataskyddsförordningen.

¹⁶⁸ Art. 15 dataskyddsförordningen.

¹⁶⁹ Art. 17 i dataskyddsförordningen.

¹⁷⁰ Se till exempel Art. 6.1 f, art. 8 och art. 12 i dataskyddsförordningen.

¹⁷¹ Art. 4.7 i dataskyddsförordningen.

¹⁷² Art. 24.1 i dataskyddsförordningen.

¹⁷³ Art. 30, art. 31 samt art. 33 i dataskyddsförordningen.

¹⁷⁴ Art. 32 i dataskyddsförordningen.

¹⁷⁵ Art. 4.7 i dataskyddsförordningen.

¹⁷⁶ Se art. 28 i dataskyddsförordningen.

ska kunna åläggas utöver eller i stället för andra åtgärder som tillsynsmyndigheten vidtar.¹⁷⁷ Avgifterna ska dock inte hindra medlemsstaterna från att också tillämpa straffrättsliga påföljder för överträdelse av förordningen, så länge som principen om *ne bis in idem* inte åsidosätts.¹⁷⁸ Det är tillsynsmyndigheterna som bör ha befogenhet att utfärda administrativa sanktionsavgifter.¹⁷⁹ Ett särskilt uttalande i ingressen framhåller att Danmark och Estlands rättssystem inte tillåter administrativa sanktionsavgifter och att

”[b]estämmelserna om administrativa sanktionsavgifter kan tillämpas så att sanktionsavgiften i Danmark utdöms som en straffrättslig påföljd av en behörig nationell domstol [...] under förutsättning att en sådan tillämpning av bestämmelserna [...] har en effekt som är likvärdig med administrativa sanktionsavgifter som utdöms av tillsynsmyndigheter”.¹⁸⁰

Med hänvisning till art. 58.2 om tillsynsmyndighetens korrigerande befogenheter behandlar art. 83 de allmänna villkoren för när den personuppgiftsansvarige eller personuppgiftsbiträdet påförs administrativa sanktionsavgifter. Art. 83 stadgar att påförandet av avgifter i varje enskilt fall ska vara effektivt, proportionellt och avskräckande.¹⁸¹ Vidare föreskrivs en rad faktorer till vilka hänsyn ska tas vid beslut om huruvida sanktionsavgifter ska påföras och om beloppets storlek. Bland annat ska följande omständigheter beaktas vid bedömningen enligt art. 83.2.

a) Överträdelsens karaktär, svårighetsgrad och varaktighet med beaktande av den aktuella uppgiftsbehandlings karaktär, omfattning eller syfte samt antalet berörda registrerade och den skada som de har lidit.

b) Om överträdelsen skett med uppsåt eller genom oaktsamhet.

[...]

d) Graden av ansvar hos den personuppgiftsansvarige eller personuppgiftsbiträdet med beaktande av de tekniska och organisatoriska åtgärder som genomförts av dem i enlighet med artiklarna 25 och 32.

e) Eventuella relevanta tidigare överträdelse som den personuppgiftsansvarige eller personuppgiftsbiträdet gjort sig skyldig till.

[...]

h) Det sätt på vilket överträdelsen kom till tillsynsmyndighetens kännedom, särskilt huruvida och i vilken omfattning den personuppgiftsansvarige eller personuppgiftsbiträdet anmälde överträdelsen.

[...]

k) Eventuell annan försvårande eller förmildrande faktor som är tillämplig på omständigheterna i fallet, såsom ekonomisk vinst som

¹⁷⁷ Skäl 148 i dataskyddsförordningen.

¹⁷⁸ Skäl 149 i dataskyddsförordningen.

¹⁷⁹ Skäl 150 i dataskyddsförordningen.

¹⁸⁰ Skäl 151 i dataskyddsförordningen.

¹⁸¹ Art. 83.1 i dataskyddsförordningen.

görs eller förlust som undviks, direkt eller indirekt, genom överträdel-
sen.

I art. 83.4 och 83.5 föreskrivs även vilka högsta belopp som kan utdömas beroende på vilka av förordningens artiklar som överträtts. Det rör sig om antingen 10 miljoner euro eller, för företag, 2 % av den totala globala årsomsättningen under föregående budgetår beroende på vilket värde som är högst, respektive 20 miljoner euro eller 4 % av årsomsättningen. Det lägre taket tillämpas vid något mindre allvarliga överträdelser, exempelvis av den personuppgiftsansvariges skyldighet att föra register och anmäla personuppgiftsincidenter till myndigheten. Det högre taket gäller för grövre överträdelser som rör bland annat den registrerades grundläggande rättigheter. Det högre taket utgör enligt art 83.5 e också sanktionen om den personuppgiftsansvarige exempelvis underlåter att rätta sig efter en tillsynsmyndighets föreläggande och liknar i detta fall med andra ord ett vite.

Det slås också fast att det är upp till varje medlemsstat att fastställa regler för huruvida och i vilken utsträckning som administrativa sanktionsavgifter ska kunna påföras offentliga myndigheter och organ i medlemsstaten.¹⁸²

4.2.1.5 Dataskyddsförordningen i Sverige

Som framgått ovan är dataskyddsförordningen direkt tillämplig i Sverige. Med anledning av förordningen tillsatte regeringen i februari 2016 en utredning med uppdraget att undersöka vilka eventuella anpassningar och kompletterande författningsbestämmelser som dataskyddsförordningen ger upphov till i Sverige på generell nivå.¹⁸³ Utredningen presenterade i maj 2017 flera förslag till ändringar av svensk lagstiftning, däribland upphävande av personuppgiftslagen (1998:204) till förmån för en samlad lag med bestämmelser av generell karaktär som kompletterar dataskyddsförordningen.¹⁸⁴

I sitt betänkande lyfter utredningen fram dataskyddsförordningens administrativa sanktionsavgifter. Det konstateras att avgifterna är en nyhet som inte förekommit i det tidigare dataskyddsdirektivet eller i den nu gällande svenska regleringen. Vidare uppmärksammas att förordningen inte ställer upp ett uttryckligt krav på att överträdelserna ska ha skett uppsåtligt eller genom oaktsamhet för att en administrativ sanktionsavgift ska bli aktuell, men att hänsyn ska tas till subjektiva omständigheter.¹⁸⁵ I förhållande till sanktionsavgifter ägnar utredningen störst intresse åt frågan huruvida avgifterna ska kunna tas ut även av statliga och kommunala myndigheter, vilket dataskyddsförordningen överlåter åt medlemsstaterna att bestämma. Utredningen menar att det bör införas en bestämmelse i svensk rätt om att också statliga och kommunala myndigheter ska kunna påföras en administrativ sanktionsavgift. Enligt betänkandet kan behovet av skydd inte anses vara mindre bara för att

¹⁸² Art. 83.7 i dataskyddsförordningen.

¹⁸³ Dir. 2016:15.

¹⁸⁴ SOU 2017:39 s. 77 ff.

¹⁸⁵ Ibid., s. 278.

en myndighet och inte en enskild utför personuppgiftsbehandlingen. Tjänstefelsansvar och disciplinansvar anses inte vara tillräckliga sanktioner för att hindra myndigheter från att begå systematiska överträdelser.¹⁸⁶

Dataskyddsförordningens art. 84 ålägger medlemsstaterna att besluta om andra sanktioner för överträdelser av förordningen och särskilt av bestämmelser som inte omfattas av administrativa sanktionsavgifter. I detta sammanhang för utredningen en diskussion kring huruvida överträdelser av dataskyddsförordningen bör kriminaliseras i svensk rätt. Betänkandet utgår ifrån att det finns en uttalad politisk vilja att använda straffrätten återhållsamt.¹⁸⁷ Med tanke på att personuppgiftsansvariga och personuppgiftsbiträden ofta är juridiska personer, vilka inte kan fällas till straffrättsligt ansvar, menar utredningen att de mycket kända administrativa sanktionsavgifterna är väsentligt mer effektiva än straffrättsliga sanktioner. Vidare bedömer utredningen att det kraftfulla och heltäckande sanktionssystem som förordningen innehåller är tillräckligt effektivt och avskräckande för att förebygga överträdelser mot förordningen.¹⁸⁸ Liksom förordningen berör inte heller betänkandet frågan om försäkring i förhållande till administrativa sanktionsavgifter.

4.2.2 Andra administrativa sanktionsavgifter

Begreppet administrativ sanktionsavgift förekommer på andra håll inom EU-rätten. Ett exempel är Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/36/EU av den 26 juni 2013 om behörighet att utöva verksamhet i kreditinstitut och om tillsyn av kreditinstitut och värdepappersföretag, om ändring av direktiv 2002/87/EG och om upphävande av direktiv 2006/48/EG och 2006/49/EG (kapitaltäckningsdirektivet). Direktivet har i svensk rätt införlivats genom bland annat lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse.¹⁸⁹ Enligt den lagens 15 kap. 1 och 1a §§ kan ingripanden för överträdelser mot lagens bestämmelser göras både gentemot institutet i sig och mot personer i dess ledning. Det handlar då om VD och styrelsemedlemmar samt ersättare för dessa. Ingripanden mot personer kan enligt 1a § sista stycket ske genom ett beslut om sanktionsavgift. För att ett ingripande ska kunna göras mot en person i institutets ledning krävs enligt 1a § tredje stycket att vederbörande har orsakat överträdelsen uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Av 15 kap. 7 § framgår att vissa ingripanden enligt 15 kap. 1 § mot institutet kan förenas med en sanktionsavgift. Dessa bestämmelser ställer ej krav på oaktsamhet eller culpa hos institutet.

Kapitaltäckningsdirektivet och dess sanktionsavgifter gav upphov till den debatt i Juridisk tidskrift om lagliga intressen mellan van der Sluijs och Ingvarsson som berörts ovan. Det ska noteras att debatten fördes innan direktivet implementerades i svensk rätt. I sin argumentation utgår van der Sluijs

¹⁸⁶ SOU 2017:39 s. 287 ff.

¹⁸⁷ SOU 2017:39 s. 291 ff.

¹⁸⁸ Ibid., s. 296.

¹⁸⁹ Lycke, J, Lag (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse 15 kap. 1 a §, Lexino 2015-05-06.

från scenariot att försäkringsbolaget medvetet meddelat en försäkring som uttryckligen omfattar administrativa sanktionsavgifter för att sedan invända att avtalet är ogiltigt när ett försäkringsfall väl har inträffat och försäkringstagaren begär ersättning. Med hennes sätt att se på saken är FAL 6 kap. 1 § en självständig ogiltighetsregel, som omfattar fler fall än principen om pactum turpe, och som försäkringsbolaget visserligen skulle kunna åberopa i det aktuella fallet. Av kommersiella skäl är hon dock tveksam till om ett bolag som avsiktligt sålt försäkringar mot administrativa sanktionsavgifter sedan verkligen skulle försöka få dessa avtal ogiltigförklarade. Hon framhåller att syftet med regeln i FAL 6 kap. 1 § är att ge bolaget en möjlighet att neka ersättning till den försäkringstagare som på ett oväntat vis vill åberopa en sedvanlig försäkring för att täcka en förlust som grundas på ett olagligt intresse. Utan att egentligen svara på vad som ska inrymmas i begreppet lagligt intresse framhåller van der Sluijs att hon har svårt föreställa sig att ett seriöst försäkringsbolag som uttryckligen vill försäkra administrativa sanktionsavgifter senare skulle invända att avtalet är ogiltigt och därigenom vägra att betala ut ersättning.¹⁹⁰ Medveten om att resonemanget inte är okontroversiellt påpekar hon att idén att man inte kan försäkra sig mot omoraliska handlingar är gammal, men att det förändrats över tid. Som exempel nämns synen på ansvarsförsäkringar. Hon menar också att det är fullt möjligt att dra en gräns mellan sanktionsavgifter som åläggs p.g.a. uppsåtligt eller grovt oaktsamt handlande å ena sidan, och normal oaktsamhet å andra sidan. Härigenom skulle brottsliga handlingar fångas upp.¹⁹¹ Hon betonar också att det inte handlar om ett straff utan en administrativ sanktion, vilket inte är samma sak.¹⁹²

Med utgångspunkt i de specifika omständigheterna kring sanktionsavgifterna i kapitaltäckningsdirektivet menar Ingvarsson däremot att det inte är möjligt att försäkra administrativa sanktionsavgifter. Med hänvisning till direktivet och därpå följande svenska betänkanden utgår Ingvarsson i sin argumentation från att det i fråga om fysiska personer handlar om en avgränsad personkrets som bara kan åläggas administrativa sanktionsavgifter vid grovt oaktsamt eller uppsåtligt handlande.¹⁹³ Som nämnts ovan ser Ingvarsson FAL 6 kap. 1 § som ett uttryck för principen om pactum turpe, och bedömer därför administrativa sanktionsavgifters försäkringsbarhet utifrån den utgångspunkten.¹⁹⁴ Som också redogjorts för ovan presenterar han en metod att närma sig frågan om laglighet som innebär att man ser till hur väl en ogiltighetssanktion bidrar till att ett förbud upprätthålls. Om metoden appliceras på täckningsdirektivets bestämmelser och dess administrativa sanktionsavgifter ”står det klart att en möjlighet att försäkra sig så att de administrativa sanktionsavgifterna täcktes av försäkringen skulle förta effekten av sanktionen nästan helt”.¹⁹⁵ Med ytterligare hänvisning till Bengtsson och hävdvunnen

¹⁹⁰ van der Sluijs, J., ”Går det att försäkra administrativa sanktionsavgifter? – Avtals- och näringsrättsliga aspekter” s. 239 f.

¹⁹¹ Ibid., s. 245.

¹⁹² Ibid., s. 246.

¹⁹³ Ingvarsson, T., ”Försäkring av sanktionsavgifter – en replik” s. 704 ff.

¹⁹⁴ Ibid., s. 707.

¹⁹⁵ Ibid., s. 708.

uppfattning menar Ingvarsson att ett försäkringsavtal som täcker de sanktionsavgifter en styrelsemedlem eller VD åläggs för att medvetet eller genom grov vårdslöshet överträtt finansmarknadens regler inte är giltigt. Vidare ifrågasätter Ingvarsson van der Sluijs uppfattning om rättsföljden av ett osedligt avtal. Medan van der Sluijs verkar ha åsikten att det är upp till parterna huruvida ett försäkringsavtal om administrativa sanktionsavgifter ska ogiltigförklaras med hänvisning till FAL 6 kap. 1 § menar Ingvarsson å sin sida att parterna inte disponerar över om ett försäkrat intresse är lagligt eller inte, och att partsviljan i detta avseende saknar betydelse. Han medger att vad som ryms inom begreppet osedligt kan skifta över tid, men att det i sig inte påverkar rättsregelns genomslagskraft när ett avtal väl är osedligt och det därmed blir ogiltigt.¹⁹⁶

4.3 Analys

Det står klart att en sanktionsavgift, eller en administrativ sanktionsavgift enligt dataskyddsförordningens terminologi, inte är en straffrättslig sanktion. Lika uppenbart är att instrumentet är just en sanktion med syftet att avhålla från regelöverträdelser. I förhållande till specialregleringen för Danmark och Estland är det viktigt att komma ihåg att det förhållandet att överträdelser behandlas inom straffrätten utgör ett undantag till dataskyddsförordningens allmänna bestämmelser.

En skillnad mellan ett straff och en sanktionsavgift i svensk rätt är att ett straff endast kan ådömas fysiska personer medan sanktionsavgifter kan påföras fysiska såväl som juridiska personer. Det är dock inte den enda skillnaden. Kriminalisering är vanligen förbehållet de allra mest förkastliga gärningarna, och även om det finns undantag så går det inte att borste ifrån att de handlingar som sanktioneras med en sanktionsavgift *inte har* kriminaliserats. En anledning kan naturligtvis vara att lagstiftaren försöker komma åt även juridiska personer som inte kan nås på annat vis, men en annan tänkbar anledning är just att handlingen inte bedöms vara förkastlig nog. Det i sig skulle kunna påverka bedömningen av dess laglighet i försäkringssammanhang.

På grund av den brokiga skara som svenska sanktionsavgifter utgör är det troligen lönlöst att på ett kategoriskt vis försöka avgöra huruvida institutet som sådant kan utgöra ett lagligt och därmed ett försäkringsbart intresse enligt FAL. Med tanke på den så kallade konceptlösheten som gäller för sanktionsavgifter är det i försäkringssammanhang förmodligen mer ändamålsenligt att bedöma varje speciell typ av sanktionsavgift för sig och då beakta omständigheterna under vilka den kan aktualiseras och vilka skälen bakom sanktionsavgiften är. Vad gäller den här uppsatsen ligger dock fokus på de administrativa sanktionsavgifter som enligt dataskyddsförordningen kan åläggas en personuppgiftsansvarig och ett personuppgiftsbiträde, samt förhållandena omkring förordningen. Vissa gemensamma drag finns emellertid givetvis

¹⁹⁶ Ingvarsson, T., "Försäkring av sanktionsavgifter – en replik" s. 707 f.

mellan olika sanktionsavgifter och det är inte osannolikt att en likartad bedömning kan göras vad gäller deras försäkringsbarhet och laglighet enligt FAL.

Ett gemensamt drag för alla sorters sanktionsavgifter är i vilket fall att de ska fungera just som en sanktion. Det subjektet som bestämmelserna riktas mot ska avhållas från att gå emot dem och vid regelöverträdelser ska den ansvarige få ta konsekvenserna av sitt handlande. Att som Ingvarsson helt avfärda sanktionsavgifters försäkringsbarhet med hänvisning till avgifternas preventiva syfte leder emellertid fel. Som berörts ovan finns en betydande preventiv tanke också bakom bestämmelserna om skadestånd, och inte minst diskrimineringsersättning, vilka uppenbarligen inte möter några hinder vid försäkringsavtal.

Skillnader finns mellan skadestånd och sanktionsavgifter, men också många likheter. Bägge följer som en konsekvens på ett oriktigt beteende och bägge medför en ekonomisk förlust för den som tvingas erlägga dem. Att ett skadestånd går till en skadelidande i syfte att reparera skadan medan sanktionsavgiften går rätt in i statskassan är givetvis en omständighet som inte kan föringas, men gemensamt för de två rättsinstituten är också den bakomliggande preventionstanken.

Att en försäkring helt skulle förta den försäkrades incitament att följa lagen är tveksamt. Även om en försäkring skulle täcka en stor del av den kostnad som en administrativ sanktionsavgift utgör, så innehåller de flesta försäkringsavtal också en självrisk. Denna spelar en viktig roll för preventionen mot skador, liksom risken för en förhöjd premie vid realiserade försäkringsfall också kan antas bidra till den försäkrades aktsamhet. Det kan i sammanhanget vara värt att nämna att vid vissa fall av rent strikt ansvar finns en försäkringsplikt för ansvarssubjektet. Enligt atomansvarighetslagen (1968:45) 22 § är exempelvis innehavaren av en atomanläggning skyldig att teckna en försäkring som täcker dennes ansvar vid en atomskada. En ansvarsförsäkring har tydligen inte ansetts minska preventionen.

Det är vidare värt att notera att det är den personuppgiftsansvarige eller personuppgiftsbiträdet som kan åläggas en administrativ sanktionsavgift. I många fall innebär detta att ett företag kan bli betalningsansvarigt för överträdelser av dataskyddsförordningen som begås av någon anställd inom organisationen. Detta gäller trots att företaget som helhet arbetar för att reglerna ska följas. Jämförelser kan göras med SkL 3 kap. 1 § vilken stadgar ett principalsansvar för arbetsgivare att ersätta skador som en arbetstagare vållar i tjänsten. Möjlighet finns dock för arbetsgivaren att teckna försäkring mot sådana skadeståndsanspråk. Det är tveksamt om en sådan försäkring skulle minska intresset från arbetsgivarens sida att motverka och förebygga risken att en arbetstagare orsakar skador. På samma vis kan det diskuteras om en försäkring mot administrativa sanktionsavgifter skulle minska en personuppgiftsansvarigs vilja till regelefterlevnad.

Det går att tolka van der Sluijs resonemang som att hon menar att ett försäkringsavtal om administrativa sanktionsavgifter eventuellt inte skulle hålla i en domstolsprövning men att parterna själva kan välja att upprätthålla avtalet. Hon säger att hon har svårt att se ett seriöst bolag försöka ogiltigförklara ett avtal det avsiktligt har ingått. Jag å min sida har svårt att se att ett seriöst försäkringsbolag skulle meddela en försäkring väl medvetet om att avtalet inte är giltigt. Möjligheten finns givetvis för ett företag att av kommersiella skäl erbjuda ett försäkringsliknande skydd mot administrativa sanktionsavgifter, och då riskera att lägga sig utanför FALs: regelverk. I sådana fall blir situationen liknande den som för plankan.nu, vars avtal i likhet med till exempel avtal om spel faller utanför rättsordningen men som uppenbarligen ingen myndighet har mandat att angripa. Ett avtal kan givetvis förekomma utan att det för den sakens skull är att anse som ett juridiskt giltigt avtal, exempelvis ett avtal om ett vad. Att däremot applicera denna tanke på företagsförsäkringar och dylikt är inte seriöst. Jag är inte benägen att tro att de försäkringsbolag som finns på den svenska marknaden i dag är villiga att erbjuda separata produkter som inte är förenliga med FAL.

van der Sluijs och Ingvarssons resonemang utgår ifrån att sanktionsavgifter åläggs i de fall en regelöverträdelse begåtts uppsåtligt eller av grov vårdslöshet. I fallet med dataskyddsförordningens administrativa sanktionsavgifter framgår dock att dessa också kan åläggas oberoende av vållande. Detta faktum inverkar naturligtvis inte på syftet bakom de administrativa sanktionsavgifterna, nämligen att de ansvariga rättar sig efter reglerna, men kan däremot ha betydelse vid en moralisk bedömning av det slag som kan behöva göras i förhållande till principen om osedliga avtals ogiltighet. Det är långt ifrån utslutet, oavsett moralisk utgångspunkt, att det medför en skillnad att försäkra sig mot sanktionsavgifter som bygger på det som i skadeståndsrätten kallas rent strikt ansvar respektive uppsåt eller grov oaktsamhet.

Dataskyddsförordningen föreskriver en förhållandevis detaljerad lista med omständigheter som ska beaktas vid beslut om sanktionsavgifter. Dessa handlar om den personuppgiftsansvariges eller biträdets subjektiva agerande och ska ligga till grund för hur hög sanktionsavgift tillsynsmyndigheten ska besluta om. Hänsyn tas med andra ord till hur klandervärd den aktuella regelöverträdelsen är. I försäkringsrättsliga sammanhang kan det naturligtvis vara praktiskt svårt att i varje enskilt fall utreda motiven bakom att någon ålagt en administrativ sanktionsavgift om ett visst belopp, men teoretiskt skulle det kunna spela roll för huruvida den ska anses laglig och därmed försäkringsbar eller ej. Den här tankegången är även van der Sluijs inne på när hon föreslår att en skiljelinje ska dras mellan normalt oaktsamt handlande och grovt oaktsamt handlande. I fallet med dataskyddsförordningens administrativa sanktionsavgifter möjliggörs emellertid också en annan gränsdragning, nämligen den mellan rent strikt ansvar och oaktsamhet. Medan skadestånd som utgångspunkt kräver vållande för att ansvar ska uppkomma kan en administrativ sanktionsavgift enligt dataskyddsförordningen åläggas oberoende av vårdslöshet eller uppsåt.

Eftersom sanktionsavgifter är ett relativt vittomfattande begrepp som i stor utsträckning saknar gemensamma och övergripande regler är det svårt att på ett generellt plan avgöra huruvida en obestämd sanktionsavgift kan utgöra ett lagligt intresse eller ej. Vad gäller dataskyddsförordningen administrativa sanktionsavgifter kan jag konstatera att dessa också kan tillämpas i förhållandevis många olika situationer och vid varierande överträdelser. Det är därför också svårt att dra någon generell slutsats huruvida dessa är försäkringsbara. Det är dock långt ifrån uteslutet att vissa avgifter, beroende på skälen bakom dem i det enskilda fallet, skulle kunna utgöra ett lagligt intresse. Som FAL är upplagd görs bedömningen huruvida intresset är lagligt först efter att ett försäkringsfall har inträffat. Det finns därför möjlighet att beakta faktorer så som grad av oaktsamhet, överträdelsens karaktär och andra förmildrande eller försvårande omständigheter också vid prövningen av huruvida intresset ska anses vara lagligt eller ej.

5 Avslutande kommentar

Som beskrivits inledningsvis är syftet med den här uppsatsen att utreda innebörden av FAL:s begrepp lagligt intresse och då särskilt i förhållande till försäkringsbarheten av dataskyddsförordningens administrativa sanktionsavgifter. Min avsikt var att besvara nedanstående tre frågor.

- Vilken innebörd har begreppet lagligt intresse i FAL?
- Hur förhåller sig begreppet lagligt intresse till allmänna avtalsrättsliga principer om ogiltighet för avtal som strider mot lag eller goda seder (pactum turpe)?
- Med hänsyn till att det enligt FAL endast går att försäkra lagliga intressen, är det möjligt att teckna försäkring mot administrativa sanktionsavgifter?

Vad gäller den första frågan kan jag konstatera att bestämmelsen om lagligt intresse innebär en inskränkning i den annars gällande och allmänt framhållna avtalsfriheten. Den tvingande regeln begränsar vilka intressen ett försäkringsbolag har möjlighet att meddela försäkring för, och det är inte nödvändigtvis till försäkringstagarens fördel. Lagstiftaren har inte givit några vidare anvisningar om vad som ska omfattas av begreppet lagligt intresse och inte heller praxis har belyst frågan i någon större utsträckning. Det föreligger ingen definitiv koppling till straffrätten, men begreppets mest konkreta innebörd är förmodligen ändå att rent kriminella verksamheter i sig inte utgör lagliga intressen. För intressen som har en mera lös anknytning till brottsliga aktiviteter är det inte självklart att ett intresse anses vara olagligt i FAL:s mening. Rent straffrättsliga sanktioner såsom böter kan förmodligen också med största säkerhet anses falla in under vad som avses med ett olagligt intresse. Som framgått är risken att utge skadestånd ett fullt lagligt intresse, även om skadestånd är en konsekvens av ett icke rättsenligt handlande. Samma sak gäller för liknande ersättningar, till exempel diskrimineringsersättning, som har ett uttalat preventivt syfte men likväl inte stöter på hinder i försäkringssammanhang. Sammantaget är det alltså möjligt att ringa in vissa aspekter som beaktas vid bedömningen av vad som är ett lagligt intresse, men begreppet måste ändå anses vara tämligen lösligt och odefinierat. Något precist svar på min första fråga går alltså inte att ge. Starkast är antagligen kopplingen till den allmänna avtalsrättsliga principen om ogiltighet för avtal i strid mot lag eller goda seder, vilket leder in på fråga nummer två.

Det mesta talar för att stadgandet om att enbart lagliga intressen är försäkringsbara är ett uttryck för principen om pactum turpe och att FAL:s bestämmelse ska tolkas på samma vis. Som visats ovan är det svåra dock inte att bedöma vad som är ett avtal i direkt strid mot lag utan att avgöra vad som är goda seder. Detta är i många avseenden ett subjektivt begrepp och det är tveksamt om det går att fastställa några goda seder som alla invånare i dagens Sverige skulle kunna enas kring. I praktiken är det alltså svårt att använda

principen om pactum turpe som verktyg för att sälla lagliga från olagliga intressen. Det handlar ofrånkomligen om att placera det aktuella intresset på en gråskala, något som till största delen beror på vad begreppet goda seder ges för innehåll.

De administrativa sanktionsavgifter som föreskrivs i dataskyddsförordningen kan enligt förordningen föreläggas under en rad olika omständigheter. Vid bestämmandet av avgiftsbeloppet ska det beaktas bland annat om överträdelsen skett genom oaktsamhet eller uppsåtligen, men avgiften kan åläggas även om inget vållande förekommit. Vidare kan avgifterna åläggas en personuppgiftsansvarig för överträdelser som begåtts av någon enskild person inom dess organisation. Det här vida spannet för vilka parametrar som beaktas vid fastställandet av den administrativa sanktionsavgiften menar jag spelar roll för frågan om huruvida administrativa sanktionsavgifter lagligen kan försäkras inom ramen för FAL. Frågan har inget självklart och entydigt svar, men det borde i vart fall inte vara helt uteslutet. Förutom att det kan skilja mycket mellan de gärningar som ger upphov till en administrativ sanktionsavgift, talar också det faktum att överträdelser av dataskyddsförordningen inte har kriminaliserats för att det finns ett visst utrymme i det tämligen obestämda begreppet lagligt intresse för att åtminstone vissa administrativa sanktionsavgifter ska kunna rymmas inom FAL. Avgifter som påförs den som handlat grovt oaktsamt eller uppsåtligen får med största sannolikhet betraktas som ett olagligt intresse i försäkringssammanhang. Avgifter som uppkommer utan att vållande föreligger bör däremot kunna accepteras som lagliga intressen. Ett annat faktum som också talar för att vissa avgifter kan anses utgöra lagliga intressen är att andra delvis preventiva penningpålagor, som exempelvis skadestånd och diskrimineringsersättning, uppenbarligen inte betraktas som olagliga intressen.

På det hela taget får rättsläget rörande begreppet lagligt intresse sägas vara oklart. Som i många juridiska sammanhang är också svaret på min sista fråga huruvida det går att teckna försäkring mot administrativa sanktionsavgifter: det beror på. Innebörden av begreppet lagligt intresse verkar, som har sagts ovan, tidigare inte ha vållat särskilda bryderier i praktiken. På senare tid har dock behovet av ett förtydligande ökat och ett klagörande gällande gränserna för begreppet ifrån lagstiftarens sida eller genom praxis är önskvärt. Enligt min bedömning finns det dock redan i dag utrymme i svensk rätt att tillåta försäkring av sanktionsavgifter som ålagts under vissa omständigheter. Det återstår emellertid att se hur dataskyddsförordningen och dess administrativa sanktionsavgifter kommer att behandlas i den praktiska rättstillämpningen, samt vilket intresse som försäkringsbolag och försäkringstagare visar för eventuella försäkringslösningar rörande dessa potentiellt mycket höga avgifter.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, lag om avbetalningsköp m. m. avgivna den 31 januari 1914

Kungl. Maj:ts proposition (nr. 33) till riksdagen med förslag till lag om försäkringsavtal m. m. given Stockholms slott den 11 januari 1927

Prop. 1998/99:87 Ändrade försäkringsrörelseregler

Prop. 2003/04:150 Ny försäkringsavtalslag

Prop. 2007/08:95 Ett starkare skydd mot diskriminering

Prop. 2009/10:142 Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare

Prop. 2009/10:246 En ny försäkringsrörelselag

SOU 1925:21 Förslag till lag om försäkringsavtal m. m.

SOU 1989:88 Skadeförsäkringslag

SOU 2013:38 Vad bör straffas?

SOU 2017:39 Ny dataskyddslag: Kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning

Ds 1993:39 Ny försäkringsavtalslag

Dir. 2016:15 Dataskyddsförordningen

Litteratur

Adlercreutz, Axel, Gorton, Lars och Lindell-Frantz, Eva: *Avtalsrätt I*, 14., [rev.] uppl., Lund, 2016

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils: *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Uppsala, 2013

Bengtsson, Bertil: *Försäkringsrätt: några huvudlinjer*, 9., [uppdaterade] uppl., Stockholm, 2015

Bengtsson, Bertil: *Försäkringsavtalsrätt*, 3 upplagan, Stockholm, 2015

Bull, Hans Jacob: *Forsikringsrett*, Oslo, 2008

- Cameron, Iain: *An introduction to the European Convention on Human Rights*, 7. ed., Uppsala, 2014
- Hellner, Jan: *Om försäkringsbara intressen och några därmed sammanhängande frågor*, Stockholm, 1957
- Hellner, Jan: *Försäkringsrätt*, faksimilupplaga, Stockholm, 1994 [1965]
- Hellner, Jan och Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, 9., [rev.] uppl., Stockholm, 2014
- Ingvarsson, Torbjörn: ”Försäkring av sanktionsavgifter – en replik” i: JT 2014–15 s. 703
- Ingvarsson, Torbjörn: ”Spel och osedliga avtal” i: SvJT 2004 s. 739
- Johansson, Svante O.: *Varuförsäkringsrätt*, Stockholm, 2004
- Jønsson, Henning och Kjærgaard, Lisbeth: *Dansk forsikringsret*, 9. udg., København, 2012
- Kleineman, Jan: ”Rättsdogmatisk metod” i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*, Lund, 2013
- Lehrberg, Bert: *Praktisk juridisk metod*, 9 upplagan, Uppsala, 2016
- Lindell-Frantz, Eva: ”Ansvarsförsäkring i konsumentförhållande” i: Andersson, Håkan m.fl.: *Uppsatser om skadeståndsansvar och ansvarsförsäkring*, Stockholm, 2012
- Lindskog, Stefan: ”Om goda seder och sedesvidriga avtal” i: Göthlin, Lars (red.), *Vänbok till Bertil Södermark*, Stockholm, 2009
- Lodin, Sven-Olof, Lindencrona, Gustaf, Melz, Peter, Silfverberg, Christer och Simon-Almendal, Teresa: *Inkomstskatt: en läro- och handbok i skatterätt. Del 1*, sextonde upplagan, Lund, 2017
- Lundstedt, Vilhelm: *Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten. 4, Grundlinjer i skadeståndsrätten, D. 1, Culpa-regeln*, Uppsala, 1935
- Lycke, Johan: Lag (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse 15 kap. 1 a §, Lexino 2015-05-06
- Lyngsø, Preben: *Forsikringsaftaleloven med kommentarer*, 4. udg., København, 1992
- Munukka, Jori, Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 33 §, Lexino 2012-11-26

Radetzki, Marcus, ”Berikandeförbudet vid skadeförsäkring har upphävts: Innebörd – Motiv – Konsekvenser” i JT 2007/08 s. 66

Ramberg, Christina: ”Avtal om abort – Pactum turpe?” i: Flodgren, Boel (red.), *Avtalslagen 90 år: aktuell nordisk rättspraxis*, 1 upplagan, Stockholm, 2005

Ramberg, Jan och Ramberg, Christina: *Allmän avtalsrätt*, 10 upplagan, Stockholm, 2016

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, tredje upplagan, Stockholm, 2015

Selmer, Knut S.: *Forsikringsrett*, 2., revid. utg., Oslo, 1982

van der Sluijs, Jessika: ”Går det att försäkra administrativa sanktionsavgifter? – Avtals- och näringsrättsliga aspekter” i: JT 2014–15

van der Sluijs, Jessika: Moraliska risker vid ansvarsförsäkring – En problemorientering” i: *Studier i försäkringsrätt*, Stockholm, 2011

Sørensen, Ivan: *Forsikringsret*, 6. udg., København, 2015

Utterström, Thomas: FAL 6 kap. 1 §, Karnov 2017-07-01

Warnling-Nerep, Wiweka: *Sanktionsavgifter – särskilt i näringsverksamhet*, Stockholm, 2010

Westberg, Peter: ”Ett fall om kärlek och ett om pengar – Om pactum turpe och alldeles för långa och krokiga vägar till beslut om att vägra rättskipning” i: Eliason, Marianne, Regner, Göran och Vogel, Hans-Heinrich (red.), *Festskrift till Rune Lavin*, Lund, 2006

Wilhelmsen, Trine-Lise: ”Försäkring av ulovlig interesse” i Tidskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett, årgång 13, nr 3, 2016

Elektroniska källor

<http://planka.nu/plankning/stockholm/pkassan/hur-gar-jag-med/>, besökt 2017-11-21

Sveriges radio: ”Fler skolor tvingas betala skadestånd för mobbning”, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6825454>, besökt 2017-11-26

Övriga källor

FI Dnr 04-2064-201

FI Dnr 06-252-331

Folksam: Försäkringsvillkor Hem och villa, 1 januari 2017 (S2940 17-01)

Trygg-Hansa: Boendeförsäkring försäkringsvillkor, 2018-02-01 (p00296)

Utländsk rätt

Danmark

DL 1683-04-15 Danske Lov

Lov nr 129 af 15 april 1930 om forsikringsaftaler

AK 71.651 (2008)

Norge

LOV-1687-04-15 Kong Christian Den Femtis Norske Lov (NL)

LOV-1989-06-16-69 Lov om forsikringsavtaler (forsikringsavtaleloven)

NOU 1987:24 Lov om avtaler om skadeforsikring (skadeforsikringsloven)

Rättsfallsförteckning

HD

NJA 1968 s. 303

NJA 1986 s. 748

NJA 2002 s. 322

NJA 2004 s. 682

NJA 2008 s. 861

Hovrätterna

FRF 1975:35 s. 217

RH 1988:130

RH 1997:104

RH 2004:41